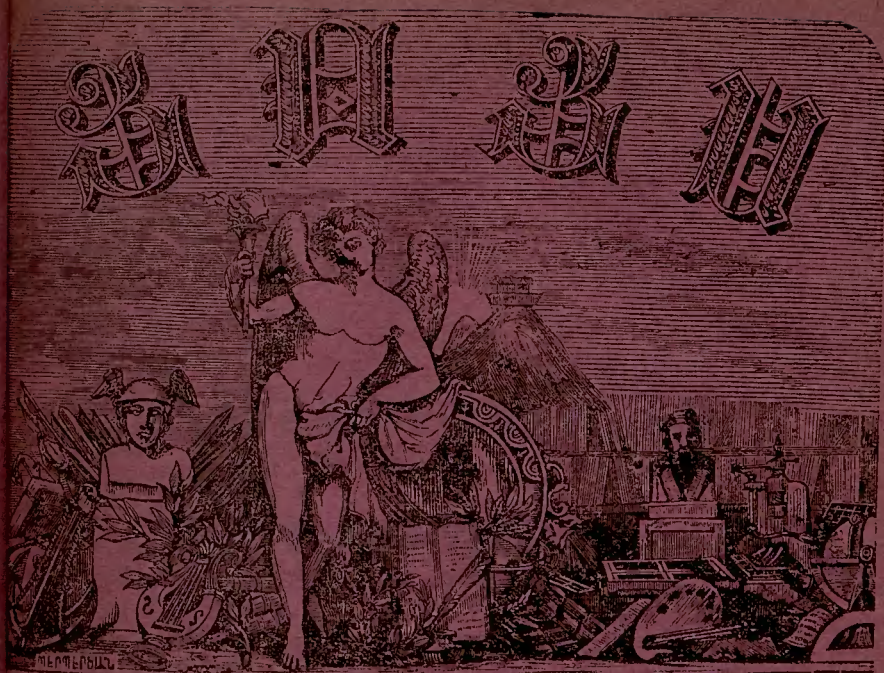

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ԵՐԿՐՈՐԴ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1877

Ա. Լոնտրայի եւ Սպանիոյ աղքատները
 Բ. Արաբացւոց ինն պատմութիւնը
 Գ. Գերմանական գաղթականութիւն
 Դ. Նգիպտոս եւ Ասորիք
 Ե. Թղթակցութիւն . Հանդէս սրբոց Վարդանանց եւ Շիշ-
 մանեան Վարժարան յԱֆիօն Գարահիսար
 Զ. Բանաստեղծութիւն . — Աւուրը ամարանւոյ
 Է. Այլ եւ այլք

ՅԱՐՄԱՇ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

— 1877 —

ԼՈՆՏՐԱՅԻ ԵՒ ՍՊԱՆԻՈՅ

ԱՂՔԱՏՆԵՐԸ

Քաղաքակրթեալ մեծ ազգաց մէջ պատահած աղքատութիւնք՝ երբէք աշխարհիս չեն մնասեր կ'ըսեն. եւրոպայի մէջ, այն երկիրները՝ որ խաղաղ և հանգիստ են՝ աղքատութիւնն անոնց վիշտ կամ խռովութիւն չը պատճառելէ զատ, բանաստեղծներու երգոց ալ արժանացած է: Յիրաւի, գեղեցիկ բան է առանց վշտաց և կարեաց աղքատ ըլլալը, օրինակի համար վանական աղքատութիւնը, որ հանգիստ կենաց և շքեղութեանց ու շռայլութեանց զբաղումներէ ազատ խաղաղութիւն մը կրներշնչէ առանձնացեալ հոգւոյն: Գովելի է նաև այն ընտանեկան աղքատութիւնը՝ այն երկրին մէջ՝ որ ինքնին կը մատակարարէ նիւթական պէտքերն և դոյզն ու աննշան պաճուճանք կրնան բնակչաց զարդ ու զգեստ ըլլալ: Նախանձելի է արդարև այս վիճակն այն ընտանեաց համար, որ երկնից թռչուններուն ու դաշտաց շուշաններուն պէս ո՛չ կը ջանան և ո՛չ կը նիւթեն. միայն

Թէ քաղցն ու ցուրտն իրենց կենաց աղբիւրները չը ցամքեցունեն :

Քրիստոնէութիւնն աղքատութիւնը մեծարած է միշտ, և ուր որ ճշմարիտ քրիստոնէութիւն կայ՝ հոն աղքատները, մարդկային ընտելեան հակամիտութեանց հակառակ, կրօնական նուիրապետութեան մէջ պատուոյ և արժանեաց մինչև ծայրը բարձրացած են. կրօնքի այս դործողութիւնն այնպիսի աղղեցութիւն մ'ըրած է անոնց հոգւոյն վրայ՝ որ ո՛չ իրենց դձնութեան համար կը վշտանան և ո՛չ ալ ընկերութեան դէմ կը բողոքեն, զի նա պատուաւոր դիրք մը շնորհած է իրենց :

Քրիստոնէութիւնն աղքատութիւնը երանելով և մեծարելով՝ մուրացկանութիւնն անարգանքէ ազատեցաւ, և արհեստ մ'ըլլալու վտանգին հաւասար ստորին կարգի մարդկանց մէջ անդործութիւնը յաճախեց, որ քիչ մնաց քաղաքացւոյ և աղնուականաց մէջ ալ պիտի տարածուէր, և մարդիկ ճիշդ թուչնոյն և շուշանին առածն ըստ նկարագրականին ձեռք պիտի առնէին, որով ընկերութիւնն աղետից և ամօթոյ պիտի մատնուէր :

Քաղաքական յառաջադիմութիւնն իրաց այս վիճակին վրայ կըցաւ աղղեցութիւն ընել, բայց ոչ ամեն կողմի համար: Գործօնէութեան պակասութիւնը կը թուլացնէր ղընկերութիւնը, իսկ չափազանցութիւնը կը պատռէր զանիկա: Քաղաքականութեան մեծ մայրաքաղաքին մէջ եղած ժողովրդական թշուառութեան աղետները մտքերն յուղեցին, և լոնտրայի մէջ հիմնուեցան բարեգործական շէնքեր, որք դեռ բաւական չեն եղած չարեաց առջնն առնլու մասին: Սակայն սա դիտողութեան արժանի է՝ թէ յառաջադիմութեան միջոցն ընկերութեան արիւնն և արուստը ցամքեցունելու մասին դեռ ո՛րչափ անբաւական է:

Ա.

Վիճակագրութիւնք կ'իմացնեն մեզ՝ թէ Լոնտրայի բնակչաց ութէն մէկն աղքատ վիճակի մէջ է, և սակայն պէտք է խոստովանիլ՝ թէ անգղիական հասարակութեան աղքատները խնամելու մասին ունեցած վեհանձնութեան ոչ ոք կը հաւասարի, թէ և առանց բարոյական օգնութեան անօգուտ է նիւթական օգնութիւնն և ամեն ջանք ընդունայն են։ Ճիշդը խօսելով, աղքատաց օգնութիւնը դժուարին, վիպիուկ և աստուածային գործ մ'է, ուստի պէտք է ըստ ամենայնի կրօնքն իրեն օգնական ունենայ. որովհետեւ եթէ աղքատին մէկը սիրելի և մեծարոյ է՝ օգնութիւն կը գրտնէ, եթէ տղեղ է՝ կ'անարգուի, եթէ ազնուական է՝ ողորմութիւն խնդրել կ'ամաչէ, որով գոցել ուղղած վիհը ամեն կողմանէ կ'ստուարանայ. ուրեմն պէտք է քրիստոնէական եկեղեցւոյ աւանդութեան անստլով՝ աղքատները մեծարոյ համարինք։ Աղքատները հարուստներուն զանձերն են, ոչ միայն անոնց չարիք ընելէ պիտի զգուշանանք, այլ և բարիք պիտի ընենք։

Արդ, առանց անգղիական աղգին բարձր առաքիչութիւններն ուրանալու, կրնանք ըսել թէ մինչև մօտ տարիներս մեծութիւն, ազնուականութիւն և անկախութեան սէրը, որ հարստութեան հետեւանք են, աղքատաց յարգն ու մեծարանքն անոնց սրտէն հանեցին։ Մեծին իրիտանիոյ ժողովրդեան բարոյականին մէջ այս մասին քիչ չատ վիժելութիւն եղած է, որուն վրայ այժմ պիտի խօսինք։ Շարունակ յիսուն տարիի չափ ժամանակ հարուստն երբէք ձեռք չ'կարկառեց աղքատին, և ոչ թէ միայն ձեռք բացող մուրացիկ չքաւորներն, այլ ուրիշի իշխանութենէն կախումն ունեցող մար-

դիկն անգամ անարգ համարուած էին, Մեծ Պարոն մը ստորին մարդու հետ խօսիլն իրեն անարգանք համարելով՝ քովը ծառայ չէր պահեր, և սովորաբար տէրերն իրենց ծառայից երեսը տեսած չլլալնուն համար՝ զանոնք չէին ճանչնար։ Սնդդիական առած մը կայ՝ զոր կը գործածեն մէկին հարստութեան աստիճանն իմանալու համար, այն է՝ — *Բանի՞ Կ'արի* — . լեզուին ոճը՝ Ժողովրդեան հաւատարիմ նկարագիրն է, և անդդիական լեզուին ձևերն ալ բոլորովին անձնական մեծարանոց և հարստութեան դաղափարներ բացատրելու յարմարութիւն ունին։

Սնդդիացիք անհատականութեան չափազանց կապուած էին, ուստի բարեկեցութեան հոգին մէջ տկարացեալ մարդոց սէր և մեծարանք չէին ցցներ, ցուրտ կերպով կը խորշէին և ամօթ կը սեպէին իրենց այնպիսեաց հետ կենցաղավարելը։

Սնդդիական ազատութեան և դժասիրտ պարզեւատութեան մէջ հայրանած գեղեցութիւն ըստած բանը չը գտնուիլն այնչափ գէշ ազդեցութիւն ըրաւ՝ որ բնաւ ուրիշ տեղ նմանը չտեսնուած մարդիկներ երևան եկան Լոնտրայի մէջ։ Լոնտրայի դատարկասունը՝ անապատի Հնդկին հետ մասամբ մը կրնայ բաղդատուիլ. որովհետեւ այս բաղդատութիւնը շատ անգամ դինքն այն վայրենիէն ալ կ'առորնացնէ։ Երկուքն ալ առ չքաւութեան կը գործեն, բայց տարբեր կերպով. երկուքն ալ իրենց վայրկեանական պէտքերը միայն կրնան հոգալ, բայց վայրենին իր կարևոր ասլոտաւոր բնութենէն կը հոգայ և Լոնտրայի բնակիչը մարդիկներէն կը յախշտակէ. երկուքն ալ խուզարկութենէ ազատ մնալու ճարտար են. Հնդկին իւր ոտից հետքերը կը կորսնցունէ աւազի մէջ, Լոնտրացին ալ անունը կը փոխէ։ Վայրենին ահաւոր տեսիլ մը կը ներկայացնէ, նորա կըրօնից արինաղանդ արարողութիւններն ահաւոր են, բայց և այնպէս կրօնք մ'ունի. Լոնտրացին կրօնք բը-

նաւ չունիւ Սաւաղինը կը հաւատայ՝ թէ իւր թշուառութիւնը մէջ գտնուի բարկութենէն կուգայ, երկրորդը բնաւ բանի մը չը հաւատար։ Մին բարձրաձայն այսպէս կ'աղօթէ։ Ազատ եմ, ինչ քէն լինի, ո՛վ մէջ գտնուի, կարողութիւնս որքան է՞ որ կարենամ յի գողնալ։ շնորհ որքան է՞ որ լաւ հրացան գործածեմ, քոփէշն առնեմ քէն որ զարնեմ։ միւսը քրիստոնեայ աշխարհի մէջ ապրելով հանդերձ՝ ինք իրեն կ'ըսէ՝ թէ «դժին ունիւ է, և չաղօթելով՝ խիղճը կը կուրացնէ»։ կըրնանք ըսել՝ որ անապատի վայրենին իւր քաղաքակըրթեալ եղբորմէն աւելի ողջամիտ է, կերակուր պատրաստելու և հիւղը յարդարելու համար մէկ կին մը կ'ընտրէ իրեն, բայց լոնտրայի բնիկ թշուառական երկտասարդը խառնադնայ կնոջ հետ կ'ամուսնանայ, որ առաջին կարգի աշխատութեանց համար ալ անմաքուր է։ Հնդկին հակ մ'է՝ որ գիտէ վարուիլ իւր ընկերաց հետ, իսկ լոնտրային հրէշ մ'է՝ զոր դժոխաց կախարդները միայն կրնան ապականեալ քաղաքականութեան եռացեալ կաթսայէն դուրս հանել։

Անդրիայիքը նախնական կրթութեան վերջին օրէնքով, օրը քանի մը ժամ մեղապարտ ամուսնութենէ ժընեալ դատարկասուն տղայոց բաղմութեանը՝ բարոյական և կրօնական դատարկութեան մասնաւոր դասեր առնոց աւանդելու համար բարեպաշտ մարդոց հիմնած դպրոցները քանդեցին։ Դպրոց ու դպրոց կոչուած հաստատութիւններն այս կարգի տղայոց համար չափ կարեւոր էին։ Նախնական կրթութեան համար այնչափ եկամուտ սահմանել և միջին ու ստորին կարգի տղայոց հաւասար դատարկութիւն տալ, երկու կարգերը մի և նոյն յարկի տակ ժողովել, լաւ արդիւնք չարտագրէր, միջին կարգի տղայոց համար դժեղակի, իսկ ստորիններուն համար ալ տաղտկալի է։ միոյն կոչութիւնը այլոց վնասակար է, և միւսներուն բարեկեցութիւնը առաջնոց սրտերուն մէջ կանուխէն նախանձու զգացումն կը գրգռէ։ Նախնական կրթութեան օրէնսդիրն

այս պարագային մէջ միուցեր է այն առաժը՝ որ կ'ըսէ ,
լաւ լաւագոնն ինչպէս է :

Բարին այն է՝ որ այս խեղճ էակները կիրակօրեայ
դպրոցներ երթան և հոն կրթութիւն բարեպաշտութեան
ու երկիւղածութեան մէջ :

Նշանաւոր Լորտ մը Էն Դոնիկեր, Էն Կոնստանտին կ'անու-
ւանէր այս թշուառ արարածներն, և մեղի հետևեալ
դիպուածը կը պատմէ : — Երբոր 1870 ին թայմի կա-
յարանի նաւուն համար յատկացեալ 5567 երիտասարդ-
ներ նաւաստութեան կանչուեցան, որոնք ամենքն ալ
Լորտերու դաւառներէն էին, շատերուն կարգալ գրեւ
չգիտնալուն, տկարութիւն, խեղութիւն, անբուժելի
ախտեր և հիւանդութիւններ ունենալուն պատճա-
ռաւ՝ 4410 հոգի ետ ճամբուեցան :

Ահա այս երիտասարդութիւնն է Լոնտրայի ժողովրդ-
դեան վերջին սերունդը՝ այս դասը՝ զոր կրնանք հետադարձ
սերունդ անուանել, մայրաքաղաքին մէջ և շրջակայ-
ները զարհուրելի բազմութիւն մ'է յուսահատ վիճակի
մէջ, որոնք ծոյլ, տգէտ, գինով, անկարող և թշուառ
են, իրենք ընկերութեան դէմ յանցաւոր են, ընկերու-
թիւնն ալ իրենց դէմ. ասպականեալ ընտանեաց շեղա-
կոյտ մ'է ասիկայ, յորում ամեն տեսակ քստմանի խա-
ղեր կը դառնան. աս մ'է այն զարհուրելի հիւան-
թեանց՝ որուն ոչ ոք կը համարձակի մօտենալ : Արդ-
իրաց այսպիսի վիճակ մը տուող ամենամեծ պատճառն
բարեբարելը՝ և բարեբարելէ անդին ուրիշ բան չը
խորհելու սխալ դրութիւնն երկար ատենէ 'ի վեր դուր-
ժածին է :

Լոնտրայի աղքատաց եկամուտը՝ թագաւորական ե-
կամուտի կը հաւասարի, որմէն կը յայտնուի՝ թէ այն
երկիրն ո՛րչափ հարուստ է, մեծամեծներն ո՛րչափ ա-
ռատաձեռն են, աղքատներն ալ ո՛րչափ չքաւոր են :
1871 ին մայրաքաղաքին մէջ հաստատուած աղքատա-
նոցաց, յիմարանոցաց և դատարկապօրտ մարդկան պա-

տապարանաց յատկացեալ ծախքէն զատ պահպանուի
 54,360,000 ֆրանքի եղած է . ասկէց զատ են առանձին
 բարեպաշտութեամբ ընկերութիւններու և մասնաւոր
 դործաւորաց տրուած ողորմութեանց գումարներն և
 բարձրատուիճան պաշտօնակալաց ողորմութիւնները , ու
 ընդ 180,000,000 ֆրանքէն պակաս չեն . և որովհետեւ
 տե Լոնտրայի աղքատաց թիւը 500,000 է , կը հաշուեն՝
 թէ իւրաքանչիւր ոք տարին 300 ֆրանք կ'առնէ՝ որ
 քիչ է , յիշելով այն մեծամեծ գումարները՝ զորս ուղղա-
 կի և անուղղակի կը նուիրեն ամեն տարի հարուստներն
 աղքատներուն , իւր սակայն այսպիսի առատածեղծութեան
 հեղեղներով՝ տակաւին այս չքաւոր ու երաշտ
 երկիրը պտուղ չէ տուած : Գոյացեալ ողորմութեանց
 գումարն անկէ հետեւած չարեաց գումարէն խիստ նո-
 ւազ է , որովհետեւ երբոր նուիրատուն չիլին մը կու-
 տայ աղքատին , նա չորս փէնս միայն իր ապրուստին կը
 յատկացնէ , ութ փէնս ալ իր մոլութիւնները յադեցնե-
 լու կը դործածէ : Մատակարարութեան ամեն եղանակ
 փորձեցին , 'ի սկզբան աղատ պաշտօնէից , քաղաքական
 դործակալաց և մասնաւոր մարդոց յանձնեցին նուէրնե-
 րը տնտեսելու համար : Մասնաւոր տուններու և թա-
 վական խորհրդարաններու մէջ արծաթ և կալուածներ
 ըլլաւ արդիւնքներ շնորհուեցան , և ողորմութիւններն
 անաչառապէս բաժնուեցան : Հարիւրաւոր մարդիկ գըր-
 քեր հեղինակեցին այս նիւթին վրայ և միլիոնաւոր մար-
 դիկ բաժանորդ գրուեցան , բայց երթալով աղքատու-
 թիւնը չտայաւ . քաղցը տակաւին անյադ է , չքաւորու-
 թեան վէրքը խոր , իբր թէ փող մը ծախուած չըլլար :
 Կարծես թէ ողորմութեանց այսչափ առատութիւնը՝
 Լոնտրայի բնակչաց մեծ մասը մոլերացկան դարձուցին , և
 արդարացուցին Ուէթլը Արքեպիսկոպոսին այն խօսքը
 թէ , — մարդ մը աշխատելուն համար վարձատրես՝
 պիտի աշխատի , եթէ մոլերալուն համար վարձատրես՝
 պիտի մոլեայ — :

1860 — 1861 տարիներու խստագոյն ձմրան մէկ քա-
նի դաւառաց աղետալի թշուառութեանց պատճառաւ՝
լոնտրայի օրագիրք սատիկ կշտամբեցին թաղական ա-
տեաններու անխորհուրդ տեսչութիւնը . թէ և այս ամ-
բաստանութիւննին անհիմն էր, բայց աղէկ հետեւութիւն
ունեցաւ, որովհետեւ այն ժամանակ կազմուեցաւ Այս-
թայ յեռնոս ընկերութիւնը, որ աղնուապետական թաղերու
երիտասարդ բնակչաց սրտերուն մէջ բարի սերմեր ցա-
նեց, որոնք սկսան իրօք աղքատ դաւառները փութալ
և անձամբ շնորհել իրենց նուէրները, զի մինչև այն ա-
տեն խիստ քիչ բացառութեամբ Անդղիոյ Ղորտերն ան-
տարբերութեամբ առատ ողորմութիւններ տուած էին,
իբր թէ տիրոջ մը սլարտքը կատարէին, կամ աւելորդ-
ստակ ունենալնուն համար տուած ըլլային . բայց այս
անգամ աղնուական երիտասարդներն իմացան՝ թէ նոյն
խղճալի արարածները սփոփելու համար՝ նոցա թշու-
առ բնակարանները մոնել և անձամբ անոնց օգնել
պատիւ համարել պէտք է եղեր . Այս ժամանակէն Ան-
դղիա ողորմութիւն տալու կերպին մէջ բաւական նշա-
նաւոր փոփոխութիւն եղաւ, որով մինչև այն ատեն ի-
րարմէ անջատեալ որդիքն իրարու հետ պիտի միանա-
յին . Ընկերութիւնը տակաւին կը շարունակէ, որուն
մէջ կան հարուստ երիտասարդներ և նշանաւոր ընտա-
նիքներ .

Մէկ քանի տարի յետոյ ուրիշ աւելի մեծ ընկերու-
թիւն մ'ալ կազմուեցաւ լոնտրայի մէջ Ընկերութիւն ողորմո-
ւթեան անուանով . ասոր նպատակն է աղքատներն հոգալու
մասին աշխատութիւնները կարգաւորել . որովհետեւ ո-
ղորմութեան գործն այն աստիճան խառն ի խուռն էր
լոնտրայի մէջ՝ որ աղքատներն ամեն ձեռքէ ողորմու-
թիւն ընդունելով՝ իրենց շահուն կը գործածէին անոնց
անդիտութիւնը . մէկ ընտանեաց անդամներ շատ մը
մասերու բաժնուած՝ մի և նոյն ընտանեաց անուանով
հանգանակութիւն կ'ընէին, մուրացկանութիւնը թիկնոց

մ'էր՝ որով խորամանկներ իրենց նենդութիւնը կը ծածկէին . Բայց Ուրբեան ընկերակց այս ժողովրդական աղքատութեան կարող եղաւ մեծ ազդեցութիւն ընելու . նախ՝ բարեգործական ընկերութեանց գործողութիւններն ուղղեց . երկրորդ՝ աղքատաց նենդութիւններուն առջին առաւ . երրորդ՝ դատարաններուն ներկայացուց այն ամեն տեսակ դողերը՝ որոնք բարեպաշտ և երկիւղած մարդոց բարեսրտութիւնը խաբելով խորամանկութեամբ և չարութեամբ ողորմութեան աղբիւրն ալ կը ցամքեցնէին :

Այս ընկերութիւնն ամեն օր հետաքրքրական դիւտեր կ'ընէր . օրինակի համար . — Երբոր ցաւագին այրւոյ մը պաղատանաց թուղթն ընդունիք՝ թէ իր վեց որդիքներովն անօթի մնացած է . հարցուցէք՝ այս ընկերութեան թէ ուսկից է այն նամակը , և իսկոյն պիտի յցնէ ձեզի՝ թէ այն նամակը գրուին երիտասարդ մը է , որ այս նամակներով շաբաթն երկու երեք ֆէկ'առնէ . Երբոր մեծարոյ եկեղեցական մը կը տեսնէք՝ սպիտակ փողպատով և կարևոր թղթեր առած կ'ուզայ , և կը խնդրէ որ ծերոց պատասպարանի մը հիմնարկութեան համար բաժանորդ գրուիք . ընկերութեան դրեցէք՝ և պատասխան պիտի ընդունիք՝ թէ այդ մարդը այսինչ յանցանաց համար երեք ամիս բանտարկութեան դատապարտեալ է : Պատկառելի ընկերութիւն էր այս ընկերութիւնը , երեսուն և եօթն կոմսութիւններ են անոր անդամները՝ որ Լոնարայի և արուարձանաց մէջ կը բնակին . իւրաքանչիւր կոմսութիւն ամեն շաբաթ իր անդամներէն մին կեդրոնական խորհրդոյն կը ղրկէ , և տեղեկութիւններ կուտայ անոր : Սմեն կարգի մարդիկ , մասնաւորապէս երեւելի և քաղաքական մարդիկ անդամ կ'ըլլան այս ընկերութեան . Ստոնց ընկերութեան մէջ երիտասարդական ձգտումներ չկան , այլ միայն աղքատաց այս կարգը վերցնելու անկեղծ եռանդ մ'ունին , և սփոփելու համար ալ առատ ողորմութիւն

կուտան .

Այս ընկերութեան շնորհիւ էր որ ողորմութեան պատրուակաւ նենգութիւններ ընող բաղմամբիւ խուճ բեր ջնջուեցան . որք էին , Ծեր Յնորայ և նախապէս պաշտպան ընկերութիւնը . Հրեհեալ պատգամ ընկերութիւնը . Մայրապալա՝ Բախարաւաններուն յիշմարտաց ընկերութիւնը . Արտաքսանաց հրեհեալներուն օգնութեամբ ընկերութիւնը . Ալեքսի իշխանին ընկերութիւնը և ընդ Այն ճարտար գողը՝ որ Ալպերտ իշխանին ընկերութիւնը հաստատած էր , մինչև իսկ Նաբոլէոն Գ. կայսեր շնորհակալութեան մէկ թուղթն ընդունելու յաջողեր էր : Այս աւաղակաց ընկերութիւնները՝ աղքատաց պաշտպանութեան կեղծ անունի տակ՝ տարիներով կը տւէին . տունէ տուն կը մտնէին դրամ ժողովելու համար , թաղական իշխանութիւններն ալ պէտք եղածին չափ համարձակութիւն տուած էին անոնց . ոստիկանութիւնն երբէք չէր կասկածեր ասոնց վրայ . և ասանկով ամբողջ բաղմութիւններ ամթալից նենգութեանց արդիւնքով իրենց օրերն անդործութեամբ կ'անցունէին : Առած մը կայ որ կըսէ . Ահի Խոբոլ շատ է՝ ըստին , ուստի խաբելու կ'աշխատէին՝ որ շատ առնեն : Օրինակի համար : Այս ընկերութեան շնորհիւ յայտնուեցաւ՝ որ Պրիկթըն քաղաքի զեղիս բնակչաց մէկ չորրորդ մասը ձրի նայող բժշկարաններու օգնութեան տուած է ինքզինքը : Լոնարայի մէջ կարգ մը ողորմած մարդիկ կան՝ որ իրենց պարտք ճանչցած են՝ այն հիւանդանոցներուն . ճերմակեղէնները մատակարարելու Ուրդ Պրիկթընցիք նուրբ շապիկներ և ծաղկեղեկ գիշերային զգեստներ հագնելու համար այս հիւանդանոցները կուգան : Միւս կողմանէ ալ տժգոյն հիւանդներու խումբեր աղտոտ և զաղրալի հոտերով հիւանդանոցներուն դռները կը պաշարեն՝ բայց պարապ տեղ չեն կրնար գտնել . գէշն այն է որ պատասպարեալները և պատասպարելիները բարեպաշտ ընկերութիւններէ ընկալագիրներ առած հոն կը ժողովին , և որովհետև այս

հիւանդաց բաղմութեան, կամ թէ աւելի ճիշդ, այս վըշտացելոց խմբերուն անկարելի է որ մէկն հանդուրժէ . ուստի բժիշկները ստիպուած են իրենց տեղը աշակերտները դործածել, որով կեղծեալ հիւանդաց պատճառաւ, ճշմարիտ հիւանդներն ալ շանց կըլլուն : Այս տարապայման զեղծմանց պատճառաւ Ս. Գրիգորի և Վէսթմինստրի հիւանդանոցներն իրենց բժշկարանները դոցեցին, և երբայեցիք անգամ՝ որք խիստ նշաւաւոր են իրենց ողորմածութեան կողմանէ՝ երես դարձուցին աղքատներէն :

Այն ժամանակէն 'ի վեր՝ որ Լոնտրայի մէջ Ինն ՀԱՐԻԻՐ ընկերութիւններ այս դործին կ'աշխատին, դրեթէ աղքատաց ողորմութեան գումարը կէս միլիարի հասած է . Բարեպաշտ աշխատաւորաց բանակ մը այսպէս կը պատերազմի թշուառութեան դէմ, բայց դարձեալ չը կրցաւ գոնէ մուրացկանութիւնը վերցունել . թափառականներ՝ ճամբայներուն վրայ կը պառկին, անդուծ մայրեր՝ տղաքնին կամաւ հասարակաց հրապարակներու մէջ կը կորսնցունեն, ստահակ տղաքներ ալ Յէ խմելու համար մինչեւ անգամ իրենց մարց ցնցոտի տիները կը վաճառեն եւ տասն ընտանիք քառակուսի տասնորդամեթր տեղւոյ մէջ՝ մէկ անկողնոյ վրայ կը ժողովին : Տակաւին այս վերջին տարիներս, հարիւր բնակիչ պարունակող տուն մը ձմեռ ժամանակ հազիւ ութ պատուհանի ապակի ունէր, միւսները բոլորն ալ կտրած էին, սանդղոց աստիճանները վառելու դործածուել էին . զարմանալին այն է որ, ո՛րչափ զաղրալից եւ անուանարկ են այս որջ կոշուելու արժանի տուները, այնչափ ալ սուղ են իրենց վարձքերը, պատճառն այն է, որ այս տանց ապականեալ տեսքը ողորմածաց գութը շարժելու միջոց կ'ըլլայ եւ ասով ամենէն աղտոտ թաղերն, դարչահոտ փողոցներ եւ կէս փլած տուններ ունենալնուն համար մեծ յարգ կունենան . Տանց բուն տէրերը գիտնալով այս բանը՝ վարձուց արժէքը

կ'աւելցունեն , իբր թէ անոնք մէկ մէկ խանութներ
ըլլային , որոնք ծանրագնի կը վարձուն վաճառական
ներէն , չէ թէ գեղեցիկ՝ այլ տեղին դիրքը վաճառակա
նին շահաւոր ըլլալուն համար :

Այս թշուառութիւնը՝ որմէն կ'երեւի թէ Լոնտոնայի
բնակչաց մեծ մասն ո'րչափ յոռի է եղեր , միացած է
զեղիւթեան եւ պղծութեանց հետ : Մուրացկանու
թիւնը ջնջելու համար եղած այնչափ ջանքերը բոլո
րովին պարապ ելած են , չէ թէ միայն թշուառութեան
առջեւ չէ առնուած՝ այլ եւ աղքատաց բարոյականը
վատթարացած է . չեն տեսնուիր այլ եւս Լոնտոնայի
մէջ այն անսղաճոյճ եւ համեստ զգեստուց տարադները՝
որք ուրիշ երկիրներու մէջ աղքատաց կարգին յատուկ
են . Լոնտոնայի մէջ գրքսուհւոյն եւ մուրացիկ աղջկան
զգեստները մի եւ նոյն են :

ԱՐԱՐԱՅԻՈՅ

Հ Ի Ն Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

Աղատութիւնն անապատները կ'ըլլայ կ'ըսէին հին արարները, և արդի Պէտէվիները՝ որ Արարիոյ անբեր, անապատ, չոր ու ցամաք կողմերը կը ծնանին ու կը մեծնան, հին ժամանակէ 'ի վեր ունեցած բարբերնին և սովորութիւննին մինչև հիմա պահած են։ Հաղարաւոր տարիներէ 'ի վեր նշանաւոր փոփոխութիւն մը մը տած չէ մէջերնին, թէ՛ լաւութեան և թէ՛ գէշութեան կողմանէ։ Երբեք ազատ են, ստախոս և նենգաւոր։ Իրարու հետ և այլոց հետ յարաբերութիւններնուն մէջ միշտ նենգութիւն և խարդախութիւն կը բանեցնեն։ Բայց ուրիշ կողմանէ ալ քաջասիրտ են և առատաձեռն, քաղցրաբարոյ և երախտագէտ։ Այնչափ հիւրասէր են՝ որ մարդ անկէ աւելի չիրնար երեւակայել։ Այս ամենուն հետ հաստատամիտ ալ են։ Անհաշտելի թըշնամութեան մէջ անդամ ուրիշ տաճիկներէն չատ մեծ տարբերութիւն ունին, որոնք մասնիչ և խարդախ են, մանաւանդ երբ անձնական շահու յոյս ունենան։ Արաբացւոց սյս լաւութեանց օրինակ, միանգամայն ալ իբրև բարոյական հրահանգ՝ պատշաճ կը դատուիք այս տեղ ի պրահիմ ի պու իսհադ խօրիֆէին պատմութենէն մէկ երկու բան մէջ բերել։

Ասիկա թէպէտ իշխանական ցեղէ էր, բայց շատ մը մարդիկ օրինաւոր իշխանէն ապստամբելով իշխանական դահը նստեցուցին. էլ Մէմուհ օրինաւոր իշխանը ասիկա ձերբակալեց իբրեւ ապստամբներու գլուխ, և առջևը բերել տալով, հարցուց՝ թէ հիմա ես քեզի ի՞նչ ընեմ: Խալրահիմ պատասխանեց. զիս կրնաս մեռցունել. բայց ասով ուրիշ իշխաններէն աւելի անունդ վառաւորելու բան մ'ըրած չես ըլլար. եթէ ողջ պահես՝ ապագային մէջ վառաւոր յիշատակ մը կ'ունենաս: Շատ լաւ, ըսաւ Խալիֆէն, եկո՛ւ, և զիրար ընդգըկեցին և այնուհետեւ քովէն չէր զատուեր:

Օր մը երբ մինակ էին, Խալիֆէն ուզեց՝ որ Խալրահիմ իր փախստական պողտած ժամանակը գլխուն եկածները պատմէ. Խալրահիմ ալ հետեւեալ պատմութիւնն ըրաւ:

Օր մը երբ պահուած տունէս ելայ ուրիշ տուն մ'երթալու համար, և կէս օրուան ժամանակն ընտրած էի, որովհետեւ այն ատեն բազմութիւնն աղօթքի համար մղկիթ դոցած ըլլալով՝ շատ մարդու չէի պատահեր, բաւական քալելէս վերջը կիսաբաց խանութի մը քով եկայ, որոյ դրան առջև սև մէկը կայնած էր: Հըրաման ուզեցի քիչ մ'այն տեղ հանդիմանալ, որուն մեծ քաղաքավարութեամբ պատասխանեց՝ թէ հաճութեամբ կ'ընդունիմ, որովհետեւ զիս պատուած կ'ըլլատ Ունմիյապէս զիս տուն տարաւ, և դաւաթ մը ջուր տալէն վերջը դուրս ելաւ և դուռը վրայէս փակեց. խիտ վախցայ, որ մի' դուցէ երթայ այն տեղ ըլլալս զիս վրէն տուելու ենող ոստիկանաց իմացնէ: Բայց շատ աւելի զարմացայ, երբ տեսայ որ ուտելիք առած վերադարձաւ, ետեւէն ալ ուրիշ մարդ մը՝ անկողին մը և կապերտ մը չալկած ներս մտաւ: Տան տէրը նստիւով ինձ ըսաւ. արուեստս սափրիչ է, կասկածելով՝ որ տանըս կահ կարասիքը քեզի տհաճութիւն կը պատճառեն, գնացի շուկայէն այս նոր անկողինն և կապերտը

դնեցի, և միանգամայն քեզի ուտելիք պատրաստեցի :

Ասոր այս մարդավարութեանը վրայ շատ զարմացայ, հետը մէկտեղ սեղան նստանք : Հայ կերած ժամանակն իս հարցուց՝ թէ դինի կը խմե՞ս . պատասխանեցի՝ որ եթէ պատրաստ կայ, կը խմեմ : Գնաց մեծ շիշ մը դինի բերաւ, և այս կերպով ճաշերն իս լմնցուցինք : Սեղանէն ելնելէս վերջը, քեզի մէկ աղաչանք մ'ունիմ ըսաւ, ես ալ հաճութեամբ կատարել խոստացայ՝ եթէ կարելի է, ըսաւ, աղէկ դիտեմ՝ որ ընելու խնդիրս անվայել բան մ'է, բայց կ'աղաչեմ ներեա . ինձի խաղ մը կանչէ, մտիկ ընեմ : Ասով ինձի մեծ և չափազանց շնորհ մ'ըրած կ'ըլլաս ըտելով՝ քնար մ'ալ դըրաւ աջևս, և պարսիկ բանաստեղծի մը հետեւեալ խօսքն ըսաւ . « Եթէ ձայնիդ պէս ձայն մը նուագարանին հետ չըլտեմք, ամեն նուագարաններէ չուտ կը ձանձրանամք » :

Այս խօսքին վրայ շուարեցայ և խռովեցայ . իրեն հարցուցի՝ թէ իմ երաժիշտ ըլլալս ուսկի՞ց գիտես . պատասխանեց . քեզ ճանչցող շատ կայ, ինքզինքդ չես կրնար ծածկել . աղէկ դիտեմ՝ որ խալիֆէն՝ որ քու հօրեղբայրդ է, պահուած տեղդ իրեն իմացնողին հարկը հազար արծաթ դրամ տայ խոստացած է : Այս խօսքին վրայ անմիջապէս բերած նուագարանը ձեռք առիւ փանխ մը խաղ առաջարկեց ինձ երգելու . և ես նուագարանին ներդաշնակութիւնը տեսլը բերելէս վերջը՝ այս խնդիրն ալ կատարելու յանձնառու եղայ : Մալորիչն այն ատեն այնպիսի դեղեցիկ խաղեր երգեց՝ որ ես ամբողջացայ մնացի . ետքն իմացայ՝ որ Մուսուլցի Ղաֆաթ Զուլզուլի երաժիշտը, որ իմ դասատուս էր, անոր ալ դասատուն է եղեր, որովհետեւ երկար ատեն անոր տունը ծառայութիւն ըրեր է : Տակաւին կ'երգէինք՝ երբ զիշերը վրայ հասաւ . այն ատեն տունէն դուրս ելնել ուզեցի . ելնելու միջոցիս օսկուով լեցուն քսակ մը առի, բայց մարդը մերժեց և ըսաւ . ըրածիդ վրայ կը

զարմանամ. վասն զի քեզի աղէկ ընդունելութիւն ընելու համար կրցածս ընելէս վերջը, կուզես որ քեզի պէս անձի մ'ըրած ընդունելութեանս արժանիքը կորսնցնել տաս: Քա՛ւ, լիցի որ ես քեզնէ ստակ առնիմ: Իրարմէ բաժնուելու ժամանակնիս պարսկերէն երկու տող ոտանաւոր ալ զուլլայեց, որուն իմաստն էր այս. « Ստուծոյ ապաւինած մարդուն խորհուրդը՝ արարածոց ապաւինածներուն խորհրդոյն չնմանիր »:

Այս պատմութիւնն ընելէ յետոյ՝ Իպրահիմ շարունակելով ըսաւ. ուրիշ ատեն մը աւելի զարմանալի բանի մը պատահեցայ, որով կենացս ապահովութեան վերայ շատ վախցայ: Պաղտատի շրջակայներէն վախճելով անապատը պատսպարուիլ ուզեցի, և քաղաքէն քանի մը մղոն հեռի՝ մեծ և ընդարձակ տուն մը տեսնելով հոն մտնել և հանգչել ուզեցի, ներս մտայ և բակը նըստայ, ինձի ընդդիմացող մարդ մը չեղաւ: Շատ չանցաւ, տան տէրը բազմաթիւ ձիաւոր ծառայներով տուն եկաւ, և զիս տեսնելով բարեկեց և ո՛վ ըլլալս հարցուց. Պա, տասխան տուի՞ թէ խեղճ և գժբազգ մարդ մ'եմ, և պատսպարուելու տեղ մը կը փնտռեմ: Մարդն ըսաւ. Աստուած քեզի ապաւէն ըլլայ. ներս մտի՛ր և ապահով եղի՛ր: Քանի մի շաբաթ այս տունը կեցայ, և տան տէրը բնաւ բան մը չը հարցուց ինձ. ի միասին սեղան կը նստէինք, բայց ո՛չ ես անոր ո՛վ ըլլալը կը հարցնէի, և ո՛չ այն ինձ, բայց ես բան մը գիտած ըլլալուս համար խիստ կը զարմանայի: Տան տէրը ամեն առաւօտ ձին հեծած ճամբայ ելնելու ատեն ուրախ զուարթ կ'ըլլար. իսկ երեկոյին ընդ հակառակն՝ տխուր և տրտում տուն կը դառնայր, իրիկուն մը սեղան նստած ատենս՝ ասոր պատճառը հարցնելու համարձակեցայ: Պատասխանեց՝ թէ լսեցի որ Իպրահիմ Էսլու Իսհազ այս մօտերս տեղ մը պահուած է: Անկեպ իմ հայրս մեռցուց, և ես ետեւէն կը պտըտիմ հօրս վրէժն առնելու համար: Այսօր ալ զանիկա դանելու յոյս ունէի, բայց չը գտնե-

լուս համար ցաւած եմ : Այն ատեն հասկցայ , ըսաւ իպ-
րահիմ , որ Աստուծոյ անքններն վճիռը զիս այն տունը
տարեր է : անոր կամաց երկրպագեցի , և ճակատագրիս
հնազանդելով ըսի . Աստուած քու դատդ քեզի վաս-
տըկցուցեր է , ցաւելու իրաւունք ունիս , վրէժ առնե-
լու մարդդ որ կը վնտուես , ահաւասիկ քովդ է :

Տան տէրն ամիշած ինձ ըսաւ . ո՛վ օտարական , կը
տեսնեմ որ կրած թշուառութիւններդ վրադ ծանրա-
յած ըլլալուն համար մեռնելով ազատելու միջոց կը
վնտուես . բայց գիտցած ըլլա՞նք որ այսպիսի ոճրագոր-
ծութիւն չեմ կրնար ընել , ձեռքս կապուած է : Ինքզին-
քդ մի՛ խաբեր , ըսի , ըսածս սուտ չէ , քու հայրդ այս
ոք մարդն էր , այս ինչ տեղ այս ինչ կերպով իրարու
պատահեցանք : Այս ըսած ատենս , գիտեցի որ մարդը
սաստիկ գող մը բռնեց , շիւերը կը ցնցուէին , սաստիկ
յուրտի բռնուած մարդու պէս ատամսները իրար կը
ղարնուէին . Աչքերը բարկութենէն կրակ կտրեցան .
բայց վերջը սկսաւ լալ , աչքը գետինը յառած քիչ մը
այնպէս մնաց , յետոյ գլուխը վեր վերցնելով ինձի դար-
ձաւ և ըսաւ . վաղը ճակատագիրը դքեզ իմ հօրս քով
կը տանի . Այս խօսքին վրայ քիչ մը մտածելէն վերջը
ըսաւ . ո՛չ , թշուա՞ռ մարդ , իմ տանս ապաստանի տեղ
ըլլալը պիտի աւրե՞մարդեօք , այդպիսի բան չեմ ըներ ,
փախի՛ր առջևէս , ահա քեզի հարիւր ոսկի , ախոռը
գնա՛ և ձիերուս ամենէն ընտիրն ա՛ռ , հեծի՛ր և ասկէ
հեռացիր , դքեզ այս տեղերը չը տեսնեմ :

Ահա արաբացւոց և մասնաւորապէս Պէտէվինե-
րու մէջ հիւր ընդունուիլն այսպէս կ'ըլլայ : Արաբա-
ցւոց դրքերուն մէջ այսպիսի օրինակներ չատ կան , ո-
րոց մէկ քանին այս տեղ աւելցնելն ընթերցողաց ան-
հաճոյ չըլլար կը կարծեմք :

Արաբացի մը ճամբան կորսնցնելով անապատը Պէ-
տէվիներու բնակարանի մը կը հանդպի . այս Պէտէվինե-
րուն ո՛չ որ ցեղէ ըլլալը գիտէր և ո՛չ ուսկից այն կողմն

եկած ըլլալնին, Յոգնած և անթեցած ըլլալով, ըստ
 դիպաց վրաններուն մէկը կը մտնէ և կը խնդրէ՝ որ իւ-
 րե հիւր ընդունուի: Վրանին տէրն ամենայն ուրախու-
 թեամբ ասիկա կ'ընդունի, և կարեւոր պէտքերը կը հո-
 գայ: Առջեւ իրենց մէջ անուանի և մեծերու սեղա-
 նւոյն արժանի սեպուած պէտք անուն ուտելիքը կը դը-
 նէ, որ է ոչխարի մսէ շինուած և անուշահոտ համեմ-
 ներով չորցած երիշիկ, զոր իւր կինը շինած էր: Եւ
 բերէ նաև մեղր, կաթ և ընտիր մրդեղէններ: Կերա-
 կրոյ ատեն այլ և այլ նիւթոց վրայ կը խօսին, որոց մեծ
 մասը զինուորական գործերու վրայ կը դառնայ: Այս
 խօսակցութեանց միջոցին վրանին տէրը գունաթափ ըլ-
 լալով կ'ըսէ. վրաս դէշութիւն մ'եկաւ, մինչև կերա-
 կրոյ վերջը պիտի չկրնամ նստիլ: Յետոյ հիւրին կ'ըսէ.
 հեծած ձիդ չատ յոգնած է, առաւօտուն կանուխ վը-
 րանին քով յատուկ քեղի համար պատրաստուած ձի մը
 պիտի դնես, անոր վրայ հեծի՛ր և ճամբադ շարունա-
 կէ: Առաւօտուն կանուխ՝ սպասաւոր մը ասոր նախա-
 ճաշիկ բերելով զինքը կ'արթնցունէ, որ վրանին մէջ ի-
 րիկուընէ տեսած մարդիկներէն մէկն ալ չտեսնէր, Վը-
 րանէն դուրս ելած ատեն վրանին տէրը կը տեսնէ՝ որ
 ասպանդակը բռնելու համար ձիուն քով կայնած էր:
 Ասիկա ձի հեծնելուն պէս՝ Պէտէվին ասոր կ'ըսէ. Ը-
 րած պատմութիւններէդ հասկցայ՝ որ դու իմ հայրս
 մեռցուցեր ես. ասոր համար ես ալ քու անձնական
 մահու չափ թշնամիդ եմ: Երդօւմ ըրած եմ՝ որ արեւը
 ծագելէն մինչև մարը մտած ժամանակը՝ հայրս մեռ-
 ցնողին ետեւէն ինկնամ: Արեւ տակաւին ծագած չէ,
 ծագելուն պէս ձիս պիտի հեծնամ և ետեւէդ պիտի
 ինկնամ: Աստուծոյ գոհութիւն տո՛ւր՝ որ քեզ իմ վրա-
 նիս մէջ ընդունիլ և ապաւինելու տեղ տալէս ետքը
 քու կենացդ մնաս հասցնելն իր օրէնքովն արգելած է.
 բայց իրարմէ բաժնուելնէս վերջը այսպիսի պարտակա-
 նութիւն մը չեմ ունենար, և քեզի յայտնի կ'իմացնեմ:

որ դքեղ ուր որ տեսնեմ՝ մեռցնելու երդում ըրած եմ։ Հեծած ձիդ շուտ քալելու կողմանէ իմ ձիէս վար չմնար, եթէ մեռնիլ չես ուզեր, շուտով ասկէ վախի՛ր որ ետեւէդ չհասնիմ։ Այս խօսքը լինալէն վերջն երկուքն ալ իրարու ձեռք սեղմեցին և բաժնուեցան։ Պէտէվին իր երդումը կատարեց. արևը ծագելուն պէս ձին հեծաւ և թշնամւոյն ետեւէն վազեց, մինչև որ Պէտէվիներու բնակած ուրիշ վրաններու քով հասաւ և ետ դարձաւ։

Հետևեալ պատմութիւնն ալ ուշադրութեան արժանի է, զոր ականատես վկայ մը կը պատմէ. 1790 ին այս մարդն ճանապարհորդութեամբ Եէմէնի Մօքքա քաղաքը գտնուած էր։ Քաղաքին մօտ Ուտտէն տեղւոյն ստորին պաշտօնատար մը՝ անհնազանդութեան յանցանք բռնուելով՝ Գօասի գիւղապետին ոտտիկաններուն ձեռքէն վախաւ, որ զինքը Սաանա պիտի տանէին. Գնաց Մօքքայէն քանի մի մղոն հեռի Մոասա գեղը պատսպարեցաւ, որ դժուարեւանելի ապառաժի մը ներքև շինուած է։ Գիւղապետն ասիկա իմանալով, գիւղին հարուստ հողատէրներուն մէկին՝ որ Գատտահա կ'ըսուէր, մարդ ղրկեց՝ որ այն մարդը գտնէ և իրեն ղրկէ։ Գատտահա այն մարդը չէր ճանչնար, և չէր գիտեր՝ որ պատսպարուելու համար իրեն տունն եկող հիւրն է։ Այս արիասիրտ արապը գիւղապետին դէմ բարկանալով՝ անոր ղրկած մարդուն ըսաւ. երբ տեսնուած է՝ որ արապներն իրենց ապաւինող մարդը ձեռք տան, որոյ գաւաթ մը ջուր խմցուցեր և պատառ մը աղ ու հաց կերցուցեր են. Գացէ՛ք ձեր մեծին ղրուցեցէ՛ք՝ թէ քանի որ Գատտահա այս մօրուքն ունի, անոր ապաւինող մարդուն մէկ մաղին անդամ վնաս գալ չը թողուր։ Գիւղապետն այն մարդն ասոր ձեռքէն բռնի առնելու սպառնացաւ. Գատտահա ալ իր տանը մարդոց և բարեկամաց զէնք տուաւ։ Գիւղապետը վախնալով՝ որ գործը չը ծանրանայ, միջին շաւիղ մ'

ընտրեց, որ այն կողմերը դատաստանական վեճերը վերցնելու եղանակ մը սեպուլած էր, և ոչ ոք կրնար ընդդիմանալ. իմացուց՝ թէ մինչև որ փախստականը ձեռք անցնի, օրը տասն արմաւենի և տասն սրճենի պիտի կտրէ։ Ասոնցմէ հարիւր հատի չափ կտրուեցան։ Գատտահա ամենևին հոգ չէր ընել, և յամառութեամբ իր խօսքին վրայ կը կենար։ Գիւղացւոց ոտք ելնելու նշաններն երևել սկսան։ Երբ փախստականն իմանալով որ եղած և ըլլալիք փնասուց պատճառն ինքն է, դալու նի անկէ փախաւ, որ Գատտահա ալ չիմացաւ։ Այս բանը յիշատակաց արժանի էր, և այն տեղ և այն մօտերը եղող օտարականաց խօսելու նիւթ եղաւ, մինչև Մօքքա հրատարակուեցաւ։ Օտարականը կ'ըսէին՝ թէ այդ բանն անխոհեմութիւն է, իսկ բնիկ արաբները կ'ըսէին՝ թէ Ստուլած մեծ և ողորմած է, մարդիկ իրարու եղբայր են, զիրար պաշտպանելու են։ Ահա այս է աւաբացւոց մինչև ցարդ անխախտ սովորութիւնը հիւրասիրութեան մասին։ Բնաւ իրենց չըճանչցած մարդիկները կ'ընդունին։ Ասոնց պէս խիստ շատ օրինակներ կը տեսնուին մինչև հիմա։

Այս յատկութեանց հետ՝ որ Պէտէվիներուն մէջ յաճախ կը տեսնուին, ժուժկալութիւն և քիչ բանով շատանալ ալ ունին, որ ամեն ցեղի արաբներու յատուկ է։ Եթէ առիթ գտնեն, ստակ և ապրանք շատ ունենալ կուզեն, բայց ունեցողներն ալ չուայելու, ուտելու, խմելու և հագուելու կապուելու համար ծախք ընելու սորված չեն, այնպէս որ այս կողմէն նկատելով՝ հարուստին և աղքատին մէջ տարբերութիւն չը տեսնուիր։ զուարթ են և մարդասէր, մէկուն բան մը պէտք եղած ատեն ունեցողներուն որուն երթայ, պարսպ չենէր։ Ճարտասան են սովորաբար, և երեւակայութեան աշխոյժը շատ բանաստեղծ կը հանէ մէջերնին, որ հոմերոսի կը հաւասարին և կը գերազանցեն ալ։ Պատիւնին և մանաւանդ իրենց կանանոցին պատիւը պաշտպանելու

լու խիստ նախանձախնդիր են . Պէտէվին իր կրած նախատինքը նախատողին արեւնովը լուալու կը նայի . իր ազգականաց մէկը մեռցնողը հարկաւ ինքն ալ մեռնելու է : Առակ մը եղած է մէջերնին ըսելը . Եթէ մէկը «*հոնքայրէ*» , դու ալ «*անոք*» պահնայրէ , որ անկէ «*գոբին*» չը ծնաս . Գրեթէ «*հոն*» որ «*անպարէն*» զնւլաս : Մինչև հիմա Պէտէվիներն այս ըսկը գրունքներով վարուելով՝ իրենց անձին կամ կնոջ պատուոյն համար կը պատերազմին : Բայց արեւնուոյն ըլլալէ աւելի հիւրասէր են , անդուծ չեն , աղնուաբարոյ են : Մինչև հիմա Հադէմ Տայի պէս առատաձեռն հիւրասէր , Մատտի Բէրպի պէս նիզակ գործածող կտրիճ և Սնդարի պէս բռնաստեղծ մէջերնին պակաս չէ : Իրիկուըները լուսնոյ լուսին Պէտէվիները մէկտեղ ժողովելով՝ կա՛մ ստոյգ պատմութիւն մը կա՛մ շինծու վէպ մը կը պատմեն , որուն մէջ ճարտար են , և կամ խաղ կը կանչեն : Երիտասարդներն և նորահաս աղջիկները խումբ խումբ ըլլալով՝ առաջին երգութեամբ խաղն իրենք ալ տուն առ տուն կ'երգեն , անոնցմէ դաս առածի պէս , և կ'սկսին ծափահարել : Աղջիկներէն երկուքը կամ երեքը երեսնին քօղ ձգած՝ կ'երթան երիտասարդներէն մին իրենց պարագլուխ ըլլալու կը հրաւիրեն , բայց անոր անունը տալը ամօթ կը սեպեն , ուստի ընկեր ըսելով կը հրաւիրեն : Գիշերային երգերնուն եղանակը պատերազմական է . Եթէ ուրախութեան առիթ ըլլալու բան մ' ըլլայ , աղջկանց յ- լ-^{*} աղաղակելուն ձայնը անապատը կը դղրդէ : Եթէ մէկն ալ մեռնի , անոր վըրայ ողբ զրուցելով լալը կանանց յատուկ է , որոց եղանակն և ճշելու ձայնը լսողին սիրտը կը ճմլէ :

* Այս վանկը երբայական լեզուի «*լեւ-է*» բառին կրճատուածն է կը կարծեն լեզուագէտք , եւ հաւանական ալ է . վանն զի այս բառն երբայեցւոց մէջ ալ ուրախութիւն նշանակող ձայն մ'է . եւ երբայական լեզուն ալ արաբերենէն ելած է :

Պէտէվիններուն սուներ վրան է , և կահ կարասիքը ուղտի համետ մը , աիկ մը , եռստանի մը և կաթապ մը , հագնելու համար ալ բուրդէ շապիկ մը և թաղեայ վերարկու մը բաւական կը սեպեն : Եթէ շապիկին գիծ մը կապուտ և դիծ մը ճերմակ դործուած ըլլայ , վառաւոր բան կը սեպուի մէջերնին , և տոնի և ուրախութեան օրերն այնպէս կը հագուին : Մեծ զարդերնին զէնքերնին է , որ են թուր , նիզակ , գլխանոց , նետ և զրահ . իսկ հրացան դործածող քիչ կը գտնուի մէջերնին , զոր կտրծութեան անվայել բան մը կը սեպեն հեռուէն զարնելուն համար , որ երկու հակառակորդաց ճակատ առ ճակատ դալու և քաջութիւննին յայտնելու տեղի չը տար : Կերակուրնին է ուղտի կաթ , հաց , կարագ իւղ , արմաւ և տեսակ մը դետնախնձոր՝ որ առնապատ տեղեր կը գտնուի . մեծ հարստութիւննին է ուղտ և ձի , որուն հինգ տեսակը որոշած են մեջերնին ցեղին ազնուութեանը կողմանէ . վասն զի ձիերուն մէջ ալ ազնուականութիւն մը կը ճանաչեն և խելաւ ըսուած ցեղը պարզ նծոյգներու հետ չեն շիթթեր : Հինգ թիւը նուիրական սեպուած է կրօնական և քաղաքական գործերնուն մէջ* : Պաշտպանութեան իրաւունքն և գործքերը և հպատակութիւնն ալ հինգ պայմանով են , բայց ինչ ըլլալնին յայտնի չէ : Գերագոյն իշխանութեան նշանակ կը համարին ձեռաց հինգ մատը , և ասոր համար մէկին ապտակ զարները մեծ նախատինք սեպուած է մէջերնին . որովհետեւ հինգ մատը մէկէն բանեցնելով զար-

* Պիւթադորաս յոյն փիլիսոփայն ալ , որ գիտութիւն սորվելու համար ֆաղդէացուց երկիրը , Արաբիա , Պաղեստին եւ Եգիպտոս պտտած էր , հինգ թիւը նուիրական կը սեպեր , զոր գուցէ արաբներէն ստրկած էր : Մահմետական կրօնքն ալ այս թուոյն մասնաւոր յարդանք կուտայ , եւ ասոր վրայ հիմնուած կ'երեւի օրը հինգ անգամ աղօթելուն պատուէրը , եւ անոնց օրէնդիրն ալ ազգաւ արաբացի էր :

նողը՝ զարկած մարդոյն վրայ զինքը գերադոյն իշխան
 և անիկա իրեն անարդ ստրուկ մը ցուցնել ուզած
 կ'ըլլայ։ Սրաբացուց մէջ ալ ապտակը՝ անարդական հա-
 րուած մը սեպուած է, անոր համար՝ ապտակ ուտողը
 անպատիւ եղած կը համարի ինք զինք, որուն վրէժը
 լուծելու համար արիւնհեղուծիւն անգամ կ'ըլլայ։

Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ա Կ Ա Ն

ԳԱՂԹԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՒՆ

Բ.

Նախորդ յօդուածով գերմանական գաղթականութեան անցեալն ստորագրած ատեննիս, տեսանք որ գաղթականաց թիւն օր ըստ օրէ կ'ստուարանար, և իւր նախկին թշուառ վիճակն ալ հետզհետէ կը բարեխառնէր. նոյնը պիտի տեսնեմք նաև ներկայ գերմանական գաղթականութեան մէջ:

« Եթէ խմբովին գաղթականութիւնը շարունակելու ըլլայ, կ'ըսէ Պ. Քար գերմանացին, աշխարհաքաղաքացիութեան սկզբունքը զօրաւոր ձեռնտու մ'ունեցած պիտի ըլլայ, վասն զի գաղթականութիւնն ալ աշխարհաքաղաքացիութեան չափ հայրենեաց գաղափարը կը մեռցնէ: Հաւաստի եմք՝ որ ամեն տարի քանի մը հարիւր բաղդախնդիր անձինք պակաս պիտի չըլլան, բայց հազարաւորներով գաղթականութիւնը վերջացած է և երկիրն այսուհետև իւր ամենէն պատուական զօրութիւնն սպառելու թող պիտի չ'տայ: 1866 ի ամռան մեծ գործողութեանց հետ՝ նոր Գերմանիոյ մը հիմերը դրուեցան, և Գերմանացիք այլ ևս պատճառ պիտի չ'ունենան իրենց վերանորոգեալ հայրենեաց թիկունք դարձնելու »:

Սոյն նախագուշակութիւնքն երբեք չը կատարուե-
ցան : 1866 ի դէպքերուն հակառակ , որոց մէջ Բրու-
սիոյ ղէնքն այնչափ վախուն յաղթանակներ տարաւ Աւ-
լստրիոյ դէմ , և թերեւ նոյն իսկ այս դէպքերուն
պատճառաւ , գաղթականութիւնն աւելի ևս նոր աշ-
խոյժ մ'առաւ 1867 , 1868 և 1869 ին : Բրուսո—Գաղ-
ղիական պատերազմին մէջ գերմանական զօրաց անուր
յաջողութիւններն , Ալլախի և Ղորէնի դրաւումը , հինգ
միլիառ պատերազմի տուգանքն՝ առանց սոյն շարժման
առաջքն առնլու , կ'երևայ թէ աւելի տեղի տուին :
Ամեն կողմերէ , երկրագործ ժողովրդեան գաղթակա-
նութիւնն օր քան զօր կը բաղմանայ , և պաշտօնական
վիճակագրութիւնք , կարելի եղածին չափ նուաղեցնե-
լով հանդերձ , դարձեալ ստիպուած են գաղթականաց
թուոյն ստուարանալը խոստովանիլ : Գաղթականութիւ-
նը տոհմային հիւանդութիւն մը գարձած է , մանաւանդ
Քովերանիոյ և իւր սահմանակից գաւառներուն մէջ :

1871 ին բրուսիացի գաղթականաց թիւը , որ իրենց
անուններն ոստիկանութեան արձանագրութեանց մէջ
նշանակել տուին , 27,785 ի կ'ելնէր , առանց հաշուելու
22,860 անձինքն՝ որ առանց իրենց անունը նշանակել
տալու գաղթեցին . վերջապէս բրուսիական գրեթէ բո-
լոր գաւառներէն գաղթողաց ընդհանուր թիւը՝ մին-
չև 1871 քանի մը տարուան մէջ 38,545 ի կը հասնէր :

Այն հոսանքը , որ ամեն երկիրներու մէջ՝ գիւղա-
բնակ ժողովուրդը դէպ 'ի մեծ քաղաքները կը մղէ այ-
սօր , հետզհետէ մեծամեծ վիսանքեր կը սլաւաբանէ Գեր-
մանիոյ երկրագործութեան . վասն զի աշխատողը կը
պակսին և թուշակաց զինն ալ կը բարձրանայ : 1871 ին
ամբողջ բրուսիական միապետութեան վրայ կատարուած
աշխարհամարէն յայտնի կ'երևէր՝ որ 195 չրջանակի և
575 երկրորդական կարգի քաղաքաց բնակիչներուն թի-
ւը նուազած էր զդալի կերպով , մինչդեռ ուրիշ աւե-
լի բարձր կարգի 705 քաղաքաց մէջ յաւելուած եղած

էր : Մի և նոյն տարին , Պէդլինի մէջ , 241,452 բնակիչ
 աւելցած էր , որոնց 133,245 ը ներս կը մտնէին , և 78,
 237 ը դուրս կը գաղթէին . Թէպէտ այս կերպով դեր-
 մանական կայսրութեան մայրաքաղաքը 54,978 բնակ-
 չաց նոր զօրութիւն մը կ'ստանար , սակայն փոխարէն
 այնչափ ընտանիք կորսնցուց որչափ չէր շահած , վասն
 զի ապրուստ ունեցող 126,144 նորեկ բնակչաց մէջ , մի-
 այն 3,105 տանուտէր անձինք կը գտնուէին . Սոյն ծա-
 նօթութիւններէն յայտնի կը տեսնուի՝ որ Գերմանիոյ
 մէջ՝ ընդհանրապէս՝ ամուսնացեալ մարդիկ , պարկեշտ ,
 և աշխատասէր գործաւորք դուրս կը գաղթեն , մինչ-
 դեռ ամուրիք , ծոյլք և բազդախնդիրք գիւղերէն կը
 քաշուին՝ մեծ քաղաքաց մէջ ապաւինելու համար , ուր
 ինչպէս կ'ըսուի , *հարկէն խուսի* կը կազմեն :

Արդի գերմանական կայսրութեան այլ և այլ պե-
 տութեանց վրայ խօսելով , 1871 ին գաղթականաց թի-
 ւըն է 115,415 , ինչպէս կը հաստատեն նոր — Եօրփի
 գաղթականաց մէկ քանի գործակալներու հրատարա-
 կութիւնք : Սոյն բաւական ստուար թիւն աւելի յառա-
 ջատութիւն ունեցաւ 1872 ին , որովհետեւ դէպ 'ի Հիւ-
 սիսային Ամերիկա նաւելու համար Պռէմայի և Համ-
 պուրկի նաւահանգիստները դիմող գաղթականաց ամ-
 բողջ թիւը 154,223 ի կը հասնի , 'ի բաց առեալ դէպ 'ի
 Աւստրալիա , Հնդկաստան և Ամերիկայի այլ և այլ կող-
 մերն ուղղեալ գաղթականութիւններն , և նաև անոնք՝
 որ մասնաւոր պատճառներով Հոլանտայի , Պելճիքայի ,
 Սինդիկոյ և նոյն իսկ Գաղղիոյ նաւահանգիստները դի-
 մեցին : Սովորաբար Ամերիկայէն դուրս ուրիշ երկիր-
 ներ գաղթող անձանց թիւը ամբողջ միամեայ գաղթա-
 կանութեան քառորդը կը կազմէ , հետեւաբար գաղթա-
 կանաց թիւն 200,000 կ'ելլէ , այսինքն բոլոր կայսրու-
 թեան բնակչաց հազարէն 5 հոգի : Ինչ որ ալ ըլլայ ,
 պաշտօնական գաղթականութիւնը տարուէ տարի 39,
 000 կ'աւելնայ , որ ըստ մեզ շատ զարմանալի է , քանի

որ Գերմանիոյ քաղաքական և զինուորական բաղդին իւր
ղէնիթն հասած կ'երևի : Իռլանտացիներէն յետոյ՝ Գեր-
մանացիք եղան բազմութեամբ դէպ 'ի Հիւսիսային Ա-
մերիկա գաղթող . 1871 ին և 72 ին ասոնց թիւը գե-
րազանցեց նաև Իռլանտացիներէն՝ որք յետին թշուառ
վիճակի մէջ կը գտնուին :

Յերաւի խիստ տարապայման է կէս դարէ 'ի վեր
իրենց հայրենիքը թողլով Ամերիկա գաղթող Գերմա-
նացւոց թիւը : Մինչև 1815 թուականը՝ թէպէտ խմբու-
վին գաղթականութիւնք պակաս չէին , բայց դարձեալ
բացառութիւն կը համարուէին այն ատեն : 1830 էն աս-
դին գաղթականութիւնն սկսաւ ընդհանրանալ բոլոր
գերմանական գաւառներուն մէջ : 1829 հոկտեմբեր 1
էն , մինչև 1871 հոկտեմբեր 1 , այսինքն՝ քառասուն
և երկու տարուան միջոցի մը մէջ՝ 2,358,709 գերմա-
նացի գաղթած կը տեսնեմք : Այժմ , բոլոր Եւրոպիոյ
մէջ , Միացեալ—Պետութեանց՝ համեմատութեամբ ա-
ւելի գաղթականներ զրկող երկիրն է Գերմանիա . և իմա-
նալու համար՝ թէ Ամերիկայի մէջ Գերմանական տարեր-
քնն օր ըստ օրէ ո՛րչափ կ'ստուարանայ , բաւական է
միայն գիտնալ՝ որ 1870 ի աշխարհահամարին նայելով ,
38 միլիոն բնակիչներէն , միայն 3 միլիոն անձինք ծը-
նած էին բուն ամերիկացի ծնողքէ . ընդհանրապէս կը
կարծուի՝ թէ 6 կամ 7 միլիոն ազգաւ Գերմանացի բնա-
կիչ կայ Միացեալ—Պետութեանց մէջ , որք իրենց եր-
կրին գաւառական լեզուն տյնչափ լաւ պահած են՝ որ
դիւրաւ կ'որոշուին բնիկ Ամերիկացիներէն , 1860 ի աշ-
խարհահամարը 1,300,000 կը հաշուէր Գերմանիոյ մէջ ծը-
նած և Ամերիկա գաղթած Գերմանացւոց թիւը : 1860
էն մինչև 1870 գաղթականաց ամբողջական թիւն էր
862,217 . 1870 ի աշխարհահամարէն 'ի վեր 1,690,000
գաղթական աւելցած կը տեսնեմք :

Շատերը քառասուն տարիէ 'ի վեր գաղթականու-
թեան երեսէն Գերմանիոյ կրած մլտաը քանի մը միլիառ

Թալէոսի կը հաշուեն : Սոյն հաշուոյն համար , գաղթող անձանց կեանքն երեք շրջանի կը բաժնեն , որոցմէ ամենէն երկայնը—տասն և հինգէն մինչև վաթսուս տարին — միայն արգասաբեր նկատուած է : Մնունդի և դաստիարակութեան ծախքերը՝ տարին 50 թալէո հաշուելով , իւրաքանչիւր մանուկ մինչև իւր հնգետասն նամեայ հասակը՝ առ նուազն 750 թալէո ծախք ունի , ծախք մը՝ որ շատ աւելի պիտի ըլլար , եթէ մանուկն Ամերիկայի մէջ սնանէր , այսինքն այն երկրին մէջ՝ որ մանկան աշխատութենէն և կարողութիւններէն օգուտ պիտի քաղէ : Սոյն թիւէն՝ դաստիարակութեան 250 թալէո ծախք մը նուազեցնելով , որովհետև վերջապէս կրնան գտնուիլ դաղթականաց մէջ բաւական թուով կոնայք , մատաղ մանկունք և ծերք , ամեն մէկ անհատի 500 թալէո կը մնայ : որով 2,358,709 դաղթականաց համար , Գերմանիա 1,179,334,500 միլիոն թալէո կորուստ մ'ունեցած կ'ըլլայ : Ասկէ զատ դաղթականք ընդհանրապէս իրենց ունեցածն ալ հետեւեալին կը տանին : հասարակօրէն գերմանացի գործաւորն աւելի հարուստ է քան իսլանտացին , և 1854 էն 'ի վեր՝ նոր — Եօրքի գործակալութիւնը կը հաստատէր՝ թէ Գերմանացի դաղթականք իւրաքանչիւր տարի միջին հաշուով 3 միլիոն տոլլառ թղթադրամ կամ արծաթ կը թողուր Ամերիկայի : Վաշինկթընի մէջ՝ վիճակագրութեան դիւանի գլուխ Մ. Եդուարդ Եհենկ , դաղթականութեան շնորհիւ ազգային աշխատութեան ձեռք բերած յառաջադիմութիւնը նկատողութեան առնելով , 1871 ապրիլ 20 ին այսպէս կը գրէր : « Թէոր իւրաքանչիւր դաղթականի դրամագլուխը 800 տոլլարի հաշուենք , 6 միլիառ տոլլարի օժիտ մ'ընդունած կ'ըլլայ Ամերիկա կէս դարու մէջ » :

Գերմանական դաղթականութիւնն աւելի հողագործ մասին մէջ տարածուած է , այսինքն երկրին ամենէն զօրաւոր և աշխատասէր մարմնոյն մէջ : և արդարեւ կէս

դարէն ՚ի վեր Ամերիկա դաղթող անձանց ամբողջական թիւն աչքէ անցունելով, կը տեսնեմք որ 0/0 ին 60 ը՝ տասն և հինգէն մինչև երեսուն և հինգ տարեկան հասակ ունեցող այր և կին մարդիկ են : Պ. Բաբ՝ օրական 1 միլիոն տուարի արժէք ունի, կ'ըսէ, եւրոպայէն Ամերիկա ուղևորող դաղթականութիւնը, որուն կէսէն աւելին միայն Գերմանիոյ վրայ կը ծանրանայ, և դաղթականութենէ յառաջ եկած Ամերիկայի ժողովրդեան և հարստութեան աճումը, առանց դաղթականութեան ձեռք բերուելիք աճման հետ բաղդատելով՝ կը հետևեցնէ՝ թէ դաղթականութեան միջոցով՝ Ամերիկայի ժողովրդեան թուական աճումը քառասուն տարուան յառաջադիմութիւն ըրած է և իւր նիւթական հարստութիւնն ալ վեցապատիկ աւելցած :

Գաղթականութիւնը Գերմանիոյ մէջ աւելի ընդհանրացաւ մանաւանդ՝ երբ տնդրադրանքեան աշխարհներուն հետ հաղորդակցութիւնք կանոնաւորեցան և դիւրացան : Այլ ևս միայն թշուառաց վերապահեալ առանձնաշնորհութիւն մը չէ, իւր իշխանութիւնը հետդհետէ հարուստ և բարեկեցիկ դասուն վրայ տարածուել կ'սկսի : Զբաւօր, բաղդատներ և փաստապարտ դաղթականաց թիւն այժմ հաղիւ 0/0 ին 2 կը հասնի :

Բոլոր տարւոյն շրջանին մէջ նոր — եօրք նաւով 130 էն մինչև 150,000 Գերմանացւոց մէջ, դաղթականութեան գործակալներն՝ հաղիւ քանի մը հարիւր փախտական յանցաւորաց հետ՝ 2,000 հիւանդ կը հաշուեն : Հիւանդներն՝ հիւանդանոց և յանցաւորներն ալ որոշեալ ժամանակի մը համար բանտ կը փոխադրուին : Այս կրկին ծախքերը դոցելու համար, Միութեան կառավարութիւնը՝ իւրաքանչիւր նորեկ դաղթականէ 1 1/2 տուար կ'առնու, տուրք դաղթականութեան անունով : Օրէնք մը կ'արդելու վաթսուն տարին անցած ծերերու, հիւանդոտներու, կոյրերու և համբերու դաղթականութիւնը, և այս օրինաց հակառակ վարուող նաւա-

պետն ալ իբրեւ յանցաւոր տուգանքի կը դատաւար-
տուի : Այսպէս Ամերիկա աշխատութեան յարմար տա-
րերքը միայն կուղէ ընդունիլ և չատ իրաւունք ունի
այսպէս վարուելու : Եւրոպական կառավարութիւնք՝
որ դաղթականաց խնդրոյն նկատմամբ Ամերիկայի հետ
դաշնադրութիւններ կնքեցին , իւր այս իրաւունքն եր-
բէք չը մերժեցին : Յիրաւի սոյն հրատարակուած նա-
խադգուշութիւնք աւելի նուազ կը վերաւորեն մարդ-
կութեան զգացումները , քան տասն և ութերորդ դա-
րու մէջ կատարուած՝ ծնողաց և որդւոց բռնի բաժա-
նումներն ու վաճառումները : Այժմ դաղթականք՝ ե-
թէ ոչ սիրալիք , գէթ վայելուչ ընդունելութիւն կը
դտնեն : Բայ 'ի մասնաւոր պարագայներէ , ոստիկա-
նութիւնն այլ ևս երբ դաղթականք ցամաքն ելլեն , ա-
նոնց անհատականութեան վրայ չը բռնանար : Նոր —
Եօրք դաղթողներն , նաւահանգստէն քանի մը քայլ
առնելով , « աշխատութեան և տեղեկութեանց Պաշ-
տոնատան » մէջ և Գերմանական ընկերութեան լոյվ ,
անմիջապէս գործ մը գտնելու համար հարկաւոր տե-
ղեկութիւնները կրնան առնուլ : Աշխատիլ ուղղներն ա-
ւելի քիչ են քան աշխատողները ուղղները , և աշխա-
տասէր գործաւորին ուրիշ բան չը մնար , բայց միայն ըն-
տրել : Երկաթուղւոյ մասնաւոր գիծեր իսկոյն նորեկ
դաղթականն առնելով՝ դէպ 'ի Ամերիկայի ներսերը կը
տանին : Անոնք որ Նոր — Եօրք մնալու հարկաւոր պատ-
ճառներ ունին՝ կրնան ձրիաբար կառավարութեան
ձեռքն եղած « դաղթականաց » տունն ընդունուիլ :
Ընդհանրապէս , նաւուն հասնելէն երեք օր յետոյ , բո-
լոր դաղթականք կրնան իրենց ուղած կողմերն ուղե-
ւորիլ :

Մինչև այս վերջին տարիներս , ինչպէս նաև դաղ-
թականութեան սկզբնաւորութեան միջոցին , Գերմանա-
ցիք Ամերիկայի մէջ իբրեւ մարդկութեան մէկ ստորին
դասը նկատուած էին , սակայն այսօր Ամերիկացիք լաւ

կը ճանչնան դաղթականաց յարդը, իրենց իրրև գործաւոր կամ ծառայ հաստատուն բնաւորութեանց պատճառաւ, Գաղթականաց թիւն աւելի ստուարացած է նոր — Եօրքի մէջ և շրջակայքը, քան նոր — Սնդղիոյ վիճակներուն մէջ, ուրկէ իբր յատուկ դիտմամբ մը կարծես թէ կը խորշին : 1871 ին Պուէմայ քաղաքէն ելլող 31,000 դաղթականներէն, որք իրենց երթալիք տեղերը կանխաւ ծանուցին ոստիկանութեան, 12,000 էն աւելին նոր — Եօրքի վիճակին մէջ մնաց, և մնացածներն ալ 1,500 — 3,000 խումբեր կազմելով՝ գէպ 'ի Բէնսիւլիանիա, Մարիլանտ և ուրիշ այլ և այլ վիճակներ ուղևորեցան : Գերմանական դաղթականութեան սիրած և ընտրած տեղերն են՝ արուեստական գործարաններ ունեցող մեծ քաղաքները, և գետով կամ երկաթուղիով մը մեծ քաղաքներու հետ յարաբերութիւն ունեցող դաշտային երկիրները, բայց անտառախիտ կողմերէ և լեռանց շղթայներէ միշտ հեռու կը կենան : Ճշմարիտ է թէ գերմանական ցեղէ յառաջ եկած գաղթականութիւնք աւելի յաջողեցան՝ քան լատինականներն : Վասն զի առաջին Գերմանացի դաղթականք իրենց հայրենիքէն միշտ դրամ և նոր 'ինորոյ գաղթականութիւններ ընդունելով կը զօրանային :

Գերմանացի դաղթականք՝ որ շահաւէտ դործ մը գտնելու համար Սմերիկա կը դիմեն, ո՛չ միայն ժողովրդեան գործաւոր և երկրագործ մասերէն կը բաղկանայ, այլ նաև զրազէտ, դասատու, և արուեստաւոր կարգերէն : և արդէն Պէրլինի մէկ մատենագիրը կը գուշակէ թէ՛ սոյն « քաղաքակրթութեան ռազմկրայները » վճռական ազդեցութիւն պիտի ընեն նոր — Աշխարհի բաղդին վրայ : « Թերևս օր մը, կ'ըսէ, շնորհակալ ըլլամք մեր հայրենակիցներէն, եթէ Հիւսիսային Սմերիկա՝ գերութիւնը բնաջինջ ընելէն յետոյ, վերջ տայ նաև բարբարոս ծառայականութեան, շնորհիւ գերմանական գիտութեան և բարուց, որ են ուղղութիւն

և հեղութիւն . վասն զի այս զարմանալի աշխարհին մէջ յիրաւի տակաւին լաւ ճանչցուած չեն աղատութեան և լրբութեան , ճշմարիտ կրօնից և անտարբերութեան , ուղորմութեան և անձնասիրութեան , անարատութեան և ասպականութեան , աղգային իրաւանց և միջադէպին իրաւանց ճշեարիտ սահմանները ։

Եթէ ճշմարիտ է՝ որ երկրի մշտմենէն մեծ հարստութիւնն իւր ժողովուրդն է , ուրեմն Գերմանիա գաղթականութեան երեսնէն կրած մեծամեծ կորուստներուն հաւասարակշիռն հազիւ պիտի գտնէ Դադլիսայիներէն առած միլիառներուն մէջ , Գաղթականութիւնն առանց երբեք նուազելու , կ'երևայ թէ քիչ ժամանակէն աւելի ևս ծանրակշիռ պիտի ըլլայ : Հարաւային Ամերիկայի կառավարութիւնք՝ գաղթել ուղղով Գերմանայի դորժաւորաց մեծամեծ գումարներ կը խոստանան , ճամբու ծախքերնին կը վճարեն և կանխիկ դրամներ ալ կուտան . ուստի կոյսրութեան մեծ քաղաքներուն մէջ , յօժարութեամբ գաղթել ուղղոյններն արձանագրելու համար , դիւաններ հաստատուեցան . Պրէզիլիա ևս , իւր կողմէն , յատուկ դորժակալութիւններ կարգած է , որպէս զի ամեն տարի 30 կամ 40 հազար դորժաւոր բերեն իւր երկիրը . Առժանթինայի հասարակապետութեան այժմու նախագահը , նոյն իսկ կառավարութեան պալատան մէջ գաղթականութեան մասնաժողով մը կաղմեց : Սակայն Հարաւային Ամերիկայի ընծայած ամեն դիւրութեանց հակառակ , Գերմանացւոց մէջ բաղմութեամբ դէպ 'ի այս կողմը գաղթելու բնաւ եռանդ չրոտեսնուիր , գաղթականաց առաջին փորձերուն անյաջողութեան և իրենց խոստացուած ակնկալութեանց 'ի դերե ելելուն պատճառաւ : Դարձեալ , քանի մը տարիէ 'ի վեր , գերմանական իշխանութիւնք մասնաւորապէս կը ջանան՝ որ աղգայինք դէպ 'ի Հիւսիսային Ամերիկա , Գանատա և Աւստրալիա դիւն , և կը խորշին լատին գաղթականութեանց երկիր-

ներէն :

Գաղթականութիւնը՝ ժամանակին և կառավարութեանց համեմատ, զանազան օրէնքներու ենթարկուեցաւ : Աւստրիական կայսրութեան օրով Գերմանացիք կը գաղթէին, երբ վարչութիւնը կրօնից ազատութեան սկզբունքը կը բռնաբարէր : 1813 ի հաստատուած դաշնակցաց միաբանութիւնը ազատութիւն կուտար՝ որ հը պատակ մը դաշնակցաց մէկ պետութենէն միւսը կարենայ գաղթել, բաւական է որ նոյն պետութիւնն հաւանի անոնց՝ ազգայնութեան իրաւունք տալու : Բրուսիա իբրեւ սկզբունք կը բռնէր գաղթականութեան ազատութիւնը, ՚ի բաց առեալ շրջանին չաւարտած զինուորականներն ու որբերը : Բայց պայմանաւ որ գաղթականն ոստիկանութեան խմաց տայ և գաւառական իշխանութեան հաճութիւնն առնու : Սոսկ հանդերձ իւրաքանչիւր պետութիւն ազատ էր գաղթականութեան իրաւանց գործադրութիւնը խափանելու կամ սահմանաւորելու : Շատ մը տեղական սովորութեանց նայելով, գաղթական մը չէր կրնար դուրս ելլել, եթէ իւր պարտատիրոջ ձեռքովն արգիլուէր : Նոր կայսրութեան սահմանադրութիւնն ալ ազատութիւն կուտայ օտար երկիր գաղթելու, բաց ՚ի զինուորներէն, սակայն կ'արգելու, երբ 1° ամուսնութեան, ինամակալութեան, հայրական իշխանութեան, և պարտքի վերաբերեալ օրէնքներէն դժուարութիւններ ծագին, և 2° երբ դատաստանական արդարութիւնը միջամտութիւն ընէ : Ջինուորական կարգի մարդիկ կրնան դաւառական իշխանութենէն թոյլտուութիւն առնելով գաղթել, երբ գործնական ծառայութենէ դադրած են : Սոյն թոյլտուութիւնը կը շնորհուի իրենց, առանց զինուորական հըրամանատարներուն կարծիքն հարցուելու : Բայց պատեւազմի ժամանակներ պարտաւոր են կառավարութեան առաջին ազդարարութեան վրայ՝ իսկոյն իրենց տունը վերադառնալ, ապա թէ ոչ՝ իրենց ընկերակցան և քա-

ղաքական իրաւունքներէն կը զրկուին և ինչքերնին ալ յարքունիս կը գրաւուի :

Սոյն պատիժը կը տրուի նաև կայսրութեան բոլոր այն հոլատակաց՝ որ առանց զօրաժողովի օրինաց հպատակելու կը գաղթեն : Որպէս զի վարչութիւնը կարենայ այս մասին ապահով արձանագրութիւններ բռնել , անհրաժեշտ օրէնք դրուած է գաղթել ուղող անձանց՝ որ իրենց անուան և բնակարանաց վրայ պաշտօնատունը կանխաւ տեղեկութիւններ հաղորդեն : Ոստիկանութիւնն ասկէ օգուտ քաղելով՝ տեղական թերթերու մէջ անոնց անունը կը հրատարակէ , որպէս զի պարտաւորեալ փութան իրենց պահանջն ուղելու : Օրինաց այսչափ խստութեան հակառակ , 'ի ծածուկ դարձեալ հաշարաւոր երիտասարդներ կը գաղթեն՝ միայն զինուորական ծառայութենէ խուսափելու նպատակաւ : 1872 ին թօղէն դաւառին մէկ շրջանին մէջ , այսպիսի յանցանաց համար մինչև 1,102 դատաւարտեալներ գրտնուեցան , սոյնպէս իմացիր նաև Հռենոսիան գաւառին մէջ , ուր գաղթականք աւելի հարուստ կարգի մարդիկներէ կը բաղկանան : Միւս կողմանէ , տեղական կառավարութեան աշարջութեան հակառակ , գաղթականաց կէսէն աւելին՝ առանց ոստիկանութեան իմացնելու կը բաժնուին , և փոխանակ Պուէմայի և Համպուրկի նաւահանգիստները դիմելու՝ որ կայսերական ոստիկանութեան հսկողութեան ներքին են , դէպ 'ի Ռօթէրդամի , Ամստըրդամի , Անվէրսի , Հալլոի և ուրիշ նաւահանգիստները կը դիմեն :

Կայսրութեան սահմանադրութիւնը գաղթականաց աղատութեան սկզբունքն անվիճարանելի նկատած է . բայց առանձին իւրաքանչիւր պետութեան թոյլ կուտայ՝ ձեռք առնուլ , հասակաց շահուն համար , ոստիկանութեան ամեն միջոց , որ համաձայն է սոյն աղատութեան գործադրութեան : Հին ատենը տեղական վարչութիւնն , գաղթականաց բաժնուելէն առաջ , ա-

նոնց ունեցած դրամագլխին վրայ հաշուելով, 10 առ
 0/10 տուրք մը կ'առնուր անոնցմէ. այս տուրքն՝ որ բա-
 ւական ժամանակէ 'ի վեր Յրուսիոյ և Պատի դքսու-
 թեան մէջէն վերցուած է, տակաւին կը շարունակէ
 Պաւլէրայի մէջ այն դաղթականաց համար, որ Պաւլէ-
 րական կառավարութեան հետ դաշնադրութիւն չու-
 նեցող երկիրներ կը դաղթեն: Կ'ըսուի՝ թէ այսպէս է
 նաև Աւստրիոյ մէջ, Գաղթականն իւր հարկը վճարած
 է թէ ոչ, իւր ստացուածքը, ձեռարուեստը կամ վա-
 ճառականութիւնը, թէ ունի, տնտեսելու և շարունա-
 կելու դործը յանձնած է մէկուն թէ չէ: Այս և ուրիշ
 խնդիրներն ալ ոստիկանութեան կը վերաբերին պե-
 տութեան մասնաւոր օրինաց համաձայն կարգադրել:
 Ոստիկանութեան հսկողութեան գլխաւոր առարկայնե-
 րէն մին ալ դաղթականաց գործակալութիւններն են,
 որոց նկատմամբ ձեռք առնուած զգուշութիւնք՝ շատ
 իրաւացի անխտահութիւն կը յայտնեն: Գործակալու-
 թեանց մեծ մասին կեդրոնը Ամերիկա է, որ իրենց
 կողմէն պատուիրակներ կը ջրկեն Գերմանիոյ գլխաւոր
 կողմերը: Սոյն պատուիրակները գերմանացի պատուա-
 ւոր անձերէ կ'ընտրուին և պարտաւոր են կառավա-
 րութենէն արտօնութիւն առնուլ, որ միայն մէկ տա-
 րուան համար կը շնորհուի իրենց, և միշտ կրնայ յետո
 կոչուիլ: Շատ պետութեանց մէջ, գաղթականութեան
 գործակալք կը պարտին 10 էն մինչև 20 հազար թա-
 լեռ վճարել կառավարութեան իբրև երաշխաւորու-
 թիւն՝ թէ ճշգրութեամբ պիտի հնազանդին կանոնա-
 դրութեանց, և գաղթականաց նկատմամբ տուած խոս-
 տումնին պիտի կատարեն: Ասկէ զատ, պարտաւոր են
 իւրաքանչիւր գաղթականի ձեռքը վաւերագիր մը տալ,
 որոյ մէջ նշանակուած պէտք է ըլլան փոխադրութեան
 պայմանները, ծախքը, և սոյն ծախքին թերահաշիւ
 տրուած գումարը. սոյն վաւերագիրը պէտք է նաև
 կառավարութեան կողմանէ ստորագրուած ըլլայ, Գոր-

ծակալք կամ պատուիրակք, պէտք է արձանագործութիւն բռնեն ամեն կատարուած անցքերուն համար, զոր 'ի պահանջել հարկին ոստիկանութեան պիտիներկայացնեն: Խստիւ արգիւրուած է իրենց՝ գաղթականներ վնտուելու ելլել, յորդորել և հրապուրել: Սոյն կանոնաց հակառակ վարուողք ծանր տուգանաց կ'ենթարկուին, և իրենց պաշտօնէն ալ կը հանուին, եթէ կրկին անգամ նոյն յանցանաց մէջ բռնուելու ըլլան: Բայց, ինչ կանոն որ ալ դուրի, գաղթականութեանց գործակալք կը ջանան ըստ կարի ամեն կողմերէ որպէր ընել, առանց հաշուելու գաղտնի գործակալներն որ աւելի բազմութիւ և աւելի ևս վտանգաւոր են:

« Կարծես թէ, կ'ըսէ Պ. ֆաբ, այլոց կողմպետներովն
 « ապրող բոլոր այս անձանց մէջ գաղտնի գաւազնու
 « թիւն մը կայ: Այս խժոժական աւարառութիւնն
 « Եւրոպայէն կ'սկսի և Ամերիկա կը վերջանայ: Երկա
 « թուղւոյն մէջ, Նաւուն մէջ, Կառքին մէջ, օթեանին
 « մէջ, լումայափոխին քով՝ գաղթականը խաղալիկ
 « կ'ըլլայ խիստ գուհիկ խաղերու և ամօթալի դաւե
 « րու: Գործակալները գաղթականը կը նկատեն իբրև
 « քակ մը, որ իրենց կը պատկանի յիրաւանց և կրնան
 « անպատիժ ամեն չարիք հասցունել տնոնց: Չկայ
 « երբէք այնպիսի բան մը՝ որ սոյնչափ մարդուս սիր
 « տը կ'եղէքէ, քան հիւանդութենէ և անօթութե
 « նէ ծիրում ծնգած գաղթականաց նաւ մը տեսնել:
 « Քանի՞ հազարաւորներ կը մեռնին միջնայարկին վրայ
 « ո՛րչափ գաղթական, ցամաքն ելլելով, դաժան և ա
 « նագորոյն տիրոջ մը անյագ շահախնդրութեան կը զո
 « հուին: Ճանապարհորդութեան աշխատութեանց յաղ
 « թելու համար՝ արդէն բնական զօրութիւն մ'ունեն
 « նալու է մարդ, բայց շատերն իրենց առողջութեան
 « վրայ չափազանց վստահելով կը խաբուին: Գերմանիոյ
 « և Անգղիոյ գաղթականութեան գլխաւոր նաւատէրք,
 « շատ տարիներէ 'ի վեր՝ գաղթականաց առողջութեան,

« մարդասիրութեան և բարոյականի նկատմամբ եղած
 « դիտողութիւնքն 'ի հաշիւ առնելով, Պաշտօնէն 'ի
 « Նոր — Եօրք ճանապարհորդութեան տեղողութիւնը՝
 « տասնէն մինչև տասն երկու օրի վերածեցին : Բայց
 « շատ դաղթականներ ճանապարհորդութեան ծախս
 « քերին նուաղ վճարելու, կամ դատաստանական ար-
 « քարութենէ և պատերազմական ատեաններէ օձիքնին
 « ազատելու համար, առագաստաւոր, կամ դաղթա-
 « կանութեան երկրորդ կարգի նաւերուն մէջ կը մտ-
 « նեն, ուր մարդ մը փոխադրելն ապրանք փոխադրե-
 « լէն տարբերութիւն չունի, ուր նաւապետք կը ջա-
 « նան ըստ կարի անձուկ միջոցի մը մէջ մեծ բաղմու-
 « թիւն մը ամփոփել, և ուր իւրաքանչիւր մարդու սը-
 « նընդեան չափն ալ այն աստիճան նուաղ է, որ հեգ-
 « նութիւն կը թուի » :

Դիտարարապէս դաղթականներն հրապուրելու վը-
 տանդին առաջին առնելու համար է՝ որ օրէնքը խըս-
 տութեամբ կը վարուի ոչ — պաշտօնական դորձակալաց
 դէմ, և 200 թալէա տուգանքի և երեք ամիսէն աւելի
 բանտարկութեան կը դատապարտէ բոլոր այն մասնա-
 ւոր անձինքն՝ որ դաղթականութեան վրայ ինքնակամ
 տեղեկութիւններ կը հաղորդեն, թէպէտ և անշահա-
 խընդութեամբ, և լոկ վթարտութեամբ տուած ըլ-
 լան նոյն տեղեկութիւնները :

Տարօրինակ բան, վասն զի աւելի կղերականներն
 ու դաստիարակներն են՝ որ օտար երկիրներու վրայ
 տեղեկութիւններ տալով՝ դաղթականութիւնը կը խրա-
 խուսեն, Դաստիարակներուն տրուած վարձքը շատ ոչինչ
 բան մ'ըլլալուն համար է՝ որ ամեն պատժական օրէնք
 արհամարհելով՝ դաղթականաց դորձակալներուն գաղտ-
 նի դորձակից կ'ըլլան, որպէս զի կարենան իրենց վաս-
 տակն աւելցնել. միւս կողմանէ, ի՞նչ օգուտ կրնան
 ընել բոլոր այս դրակոնեան օրէնքներն, երբ անցադի-
 րը ծածկելով՝ երկաթուղւոյն միջոցաւ խիստ դիւրին

է ոստիկանութեան հետազօտութենէն պրծանել և աներևութանալ :

Գաղթականութեան արդեւք եղող այս ամեն դժուարութեանց , ճանապարհի աշխատութեանց և զինուորական ծառայութենէ վախճողներուն դէմ հրատարակուած սպառնալեաց հակառակ , Ամերիկայ դարձեալ երկրագործ գաղթականին խոստացեալ երկիրը պիտի ըլլայ միշտ : Այս երկիրն է ուր ամեն տարի հազարաւոր թշուառներ կը դիմեն , առանց , նաւարկութեան համար , դարնան սպասելու : Իրենց գիւղերէն , խորճիթներէն , ագարակներէն՝ կանխաւ յրտեսներ , բարեկամներ կը խրկեն , որ գաղթականութեան շահաւետութեան վրայ տեղեկութիւններ կուտան , ճանապարհորդութեան ծախքերը կ'իմացնեն , և երբեմն ալ ամերիկացի գործակալաց ձեռքով նաւարկութեան ձրի տոմսակներ կը զրկեն : Թո՛ղ կառավարութիւնն իւր ոստիկանները գործածէ գաղթականութեան առջև առնելու համար , թո՛ղ դադանի ազգարարներուն վրայ մեծամեծ տուգանքներ դնէ , ամեն բան անօգուտ է : Իւր սպառնալիքներն ու օրէնքները՝ ձայն բարբառոյ յանապատի կը մնան միշտ : Կառավարութեան գործակալք կ'աղաղակեն անդադար՝ թէ գաղթել ուղղութեամբ ուղիւ խը մեծ թշուառութիւններ պիտի դան . ոսկայն ո՛չ ոք հաւատք կ'ընծայէ , վասն զի միւս կողմը իրենց եղբայրը կամ ընկերը կայ՝ որ Ամերիկայէն բոլորովին հակառակը կը ծանուցանէ : Հասարակ ժողովուրդը՝ երբ տեսնէ թէ կառավարութիւնը զինքը վար դնել կուղէ , կ'աճադարէ իսկոյն ճամբայ ելլել , այնպէս համոզուելով՝ թէ կառավարութիւնն ուրիշ բանի համար չ'արգելուր զինքը , բայց եթէ իւր կեանքն ապարդիւն աշխատութեան և կամ պատերազմի զոհելու համար :

Գերմանական գաղթականութեան անցեալ և ներկայ վիճակները ստորագրելէս յետոյ , կը մնայ մեզ գալիք յօդուածով մ'ալ գաղթականութեան անմիջական պատճառները բացատրել :

Ե Գ Ի Պ Տ Ո Ս Ե Ի Ա Ս Ո Ր Ի Ք

Մօտ ատեններս այս անունով երկու հասոր գիրք հը-
րատարակեց Անգղիոյ կառավարութեան Եգիպտոսի և Ա-
սորոց ընդհանուր հիւպատոս Պ. Եդուարդ Պարքէր, որոց
մէջ հիւպատոսական յիշատակարաններ և տեղեկութիւն-
ներ կը գտնուին : Գրուածքին ոճն ընտիր և միանգամայն
զուարճալի է : Գիրքը զանազան դէպքերու և անձնա-
կան փորձառութեանց շարք մ'է, որ երեք չորրորդ-
գար միջոց իր մէջ կը բովանդակէ : Անգղիոյ կառավա-
րութիւնը հիւպատոսութեան պաշտօնի կոչող գործա-
կատարներն երկար ատեն կը պահէ իրենց պաշտօնին
մէջ : Երբեմն ալ սրդին հօրը կը յաջորդէ : այս պարա-
գայն հասարակաց պաշտօններուն խիստ ակնածելի
գիրք մը կ'ընծայէ : Մի և նոյն բանը պատահեցաւ նաև
Պ. Ջօն Պարքէրի : Իր որդին՝ Պ. Եդուարդ Պարքէր,
իւր հօրը գործը կը ապադրէ, և անոր մէջ իր կողմա-
նէ թուրքիոյ մարդոց և գործոց վրայ նոր դիտողու-
թիւններ կ'աւելցնէ :

Մենք այնպէս կ'ենթադրենք՝ որ այս գրոց երկու
մեծ հատորները՝ այն քաղաքականութեան նկարագիրը
կամ հիմն ըլլալու համար հրատարակուած են, որուն
կը հետևի ոյժմ Սրեկքի մէջ Լորտ Տէրպի : Պ. Պար-
քէր հինգ բան ապացուցանել ուզած է .

1° Թէ թուրքիա իրօք յառաջագիմութեան մէջ է :

2° Թէ տաճիկներն և թուրք գաւառաց արաբա-

ցիք խիստ հանճարեղ են, և թէ Եւրոպա անոնց նկատմամբ շատ մը կանխակալ կարծիքներ ունի :

3°. Թէ Արևելքի քրիստոնեայներն եթէ Թուրքիոյ լուծէն ազատուած ըլլային, տնիշխանութեան մէջ պիտի ինկնային :

4°. Թէ երկու ցեղերն ալ (քրիստոնեայ և մահմետական) կատարելապէս իրարու հետ միաբան են, թէ փութանք քրիստոնէից դէմ թշնամութիւն ընել չը պատուիրէր, և թէ « մահմետական մոլեռանդութիւնը, ինչպէս նաև « քրիստոնէականն » ալ պարզապէս երևակայական է :

5°. Թէ քիչ ատենէն կրօնական ատելութեանց վերջին հետքերը պիտի անհետանան, թէ Եւրոպիոյ քաղաքականութիւնն այլ ևս կրօնական ատելութեանց վերայ պիտի չը խօսի, այս նիւթոյն վրայ պիտի լուէ, վստահ ըլլալով՝ որ Թուրքիոյ մէջ, ինչպէս և այլուր, ցեղերը, կարծիքներն և դադախարներն ընդ փոխ իրարու հետ պիտի միաբանին : Պ. Ճօն և Պ. Եդուարդ Պարքէթներուն ըսածին նայելով, այլ ևս Թուրքիոյ մէջ հիւանդութեան դան, պիտի առողջանայ, մատուցանայ և յաւիտեան ապրի :

Եւրոպական բոլոր կառավարութիւնք կը փափաքին՝ որ այս դադախարները ճշմարիտ ըլլան, Այո՛. Թուրքիոյ կերպարանափոխութիւնը կամ թուրք թողութիւնոց նախապաշարմանց հետզհետէ ջնջումը՝ աշխարհի համար աւելի լաւ պիտի ըլլայ քան այն զարհուրելի սխտերազմներն և աղագց նուաճումները, որոցմով լի է մարդկութեան պատմութիւնը : Այո՛, ասիկա քաղաքակրթութեան համար խիստ մեծ յաղթանակ մը պիտի ըլլայ, քան Ասիոյ այն հրոսակաց յաղթանակը, որոնք իբրև վերջին ալիք ջրհեղեղի, հռովմէական կայսրութիւնը կործանեցին :

Իսկ եթէ այս հեռաւոր ակնկալութենէն ներկայ ի-

րականութեան իջնանք, արդի պատերազմին աղէտներէն պիտի տեսնենք՝ թէ տաճիկները տակաւին ո՞րչափ ասիացի մնացած են : Այս ճշմարտութիւնը նոյն իսկ Պ. Եղուարդ Պարքէրի դրոց մէջ ակներև կը փայլի, թէ և ինք տեսնել չէ ուզած : Իւր դրոց պատմական մասը փխրիտօրայականին և քաղաքականին հակասական է, ինչ որ ալ ըլլայ այս անգղիացւոյն կարծիքը, սա՛ ճշմարիտ է՝ թէ տեսածն ամենայն հաւատարմութեամբ կը պատմէ : Մենք իրեն գիրքը կարդացինք. մեզի ամենէն ճիշդ երեցած հետեւութիւններն անկէ հանելով՝ ընթերցողաց ուշադրութեանն ալ յանձնել կուզենք :

Ա.

Պ. Եղուարդ Պարքէրի պատմութեանց կարգը չընտանքու ըստնենք, որպէս զի իւր պաշտպանել ուզած առաջին խնդիրը, այն է, Թուրքիա իշխողներէ, կարենանք լաւ քննել : Առաջին շրջանին մէջ կը տեսնենք՝ Սէլիմ Գ. ի և Մուսդաֆա Գ. ի թագաւորութեան վախճանը և Մահմուտ Բ. ի գահակալութիւնը, որ Թուրքիոյ համար նոր դարադրուիս եղաւ : Պ. Ճօն Պարքէր 1797 ին Բերլիոյ (Հալէպ) մէջ հիւպատոս անուանեցաւ : Նոր եկած չէր Արևելք, որովհետև իւր հայրը Զմիւռնիա բնակած և կինն ալ իւր նախորդաց մէկուն աղջիկն էր : Ահաւասիկ թէ ինչպէս կը նկարագրէ Ճօն Թուրքիոյ հպատակաց այն առենի վիճակը : Մենք իր պատմութեան մէջէն միայն գլխաւոր կէտերն առնելով հոս կը նշանակենք :

Երբ, կ'ըսէ, մահմետականին, հրէին կամ քրիստոնէին մէջ կռիւ կը ծագէր առևտրական խնդրոյ համար, մահմետականին կրօնակիցները քրիստոնեայն կամ հըրեայն դատաւորին առջև տանելով, կ'երդնուին՝ թէ

ամբաստանեալը Մէհէմմէտի կրօնքը հայհոյեց : Որպէս
ղի ամբաստանեալը պատժուի , միշտ երդումնին կը
կրկնէին : Ասոր վրայ , կառավարիչը կամ դատաւորը կը
հրամայէր՝ որ ամբաստանեալը բանտարկուի . անմիջա-
պէս , մահմետականաց յուղեալ բաղմութիւնն ալ ուրախ
զուարթ կը ցրուէր : Յետոյ , դատաւորը բանտարկելոյն
ծնողքը կամ բարեկամները կանչելու համար մարդ կը
ղրկէր , որոց հետ կաշառքով իրաւախոհ կ'ըլլար և բան-
տարկեալն ալ կ'աղատուէր : Եթէ քրիստոնեայն կամ
հրեայն եւրոպական կառավարութեան մը պաշտպանու-
թեան ներքեւ ըլլար , դատաւորը մահմետականը կը
բանտարկէր , և մինչև որ կաշառք չընդունէր , չէր ա-
զատեր : Դատաւորին գործն ամեն կերպով կը յա-
շտէր : Բայց երբէք օրինաւոր դատաստան չէր ըլլար ,
(ինչպէս որ հիմա կ'ըլլայ) , որովհետև այն ատեն Ա-
րևելքցւոց համար արդարոյն և անիրաւին մէջ տարբե-
րութիւն չըկար :

Օսմանեան հպատակները՝ բաբարէլ օտար դեսպա-
նաց և հիւպատոսաց իշխանութեան տակ մտնելէ վեր-
ջը՝ բաբարէլէ , կամ ինչպէս սովորաբար կ'ըսենք , հա-
բաբահարաբէլէ աղատուեցան : Ասոնք այլ ևս յանիրաւի
չամբաստանուելով կաշառք չէին տար : Բայց անպաշտ-
պան վաճառականք և կալուածատեարք ոյս անիրա-
ւութեանց դոհ կ'երթային . որովհետև յանկարծ այս ան-
պաշտպան վաճառականը կամ կալուածատէրը կ'իմանար՝
թէ երևակայական յանցանքով մ'ամբաստանուած է ,
կ'իմանար նաև որ եթէ դրպանէն մեծկակ դումար մը
չնորհէ բաշային կամ վէզիրին , առանց դատաստանի
ենթարկուելու կ'աղատուի : Վէզիրին հօլն ուղղակի
ամբաստանեալ վաճառականին կամ կալուածատիրոջ
տունը կ'երթար՝ որոշուած դումարը պահանջելու հա-
մար :

Ճօն Պարքէր հիւպատոսին՝ կոստանդնուպօլսոյ անդ-
ղիական դեսպանին և Անգղիոյ ծովակալին հետ ըրած

Թղթկցութիւնք կը ցուցնեն՝ թէ այսպիսի անիրաւութիւններ ո՛րչափ յաճախ կը պատահին եղեր : Գաղղիոյ , Սևասթրիոյ կամ Սնդղիոյ գործակատարներուն պաշտպանութեան տակ մտած քրիստոնեայներն ալ հարստահարութենէ ազատ չէին : Դեռ պանք՝ աւելի Ասիոյ սովորութեանց համաձայնելու քան դոյշն ինչ եկամուտ շահելու նպատակաւ , իրենց անգղապետ պաշտպանեալներէն տուրք մը կ'ընդունէին : Այս տուրքը հիւպատոսարաններուն մէջ կը վճարուէր և Կ. Պօլիս կը զրկուէր : Այս պարագայն , և կառավարութեանց ներկայացուցիչներուն՝ փոխարէն իրենց պաշտպանութեան պահանջած տուրքը (իրենց իշխանութեան տակ չեղող մարդոցմէ ալ տուրք կ'առնէին , որ անարդարութիւն և զեղծումն էր) , վէղիրներուն ուշադրութիւնը գրաւեց : Մինչև այն ատեն գաւառաց մէջ Դրան հպատակներուն դէմ գործուած բռնութիւնք մինակ այն անուղղակի միջոցաւ շահ կը բերէին կեդրոնական կառավարութեան , որոյ վրայ իստեցանք , Ամեն ինչ վաշայներուն ձեռքն էր , այն կառավարչաց՝ որոց յամիշտակութիւնն առակ եղած էր : Դուռն ասոնք զսպելու համար միայն մէկ միջոց ունէր , այսինքն՝ գլխատել տալ . իսկ եթէ Սուլթանէն անկախ կարենային ըլլալ , կ'աղատուէին : վէղիրները մտածեցին՝ որ Սուլթանին հպատակներն իրենք պաշտպանեն , և ո՛վ որ Կ. Պօլիս մասնաւոր տուրք մը վճարէր , առանց վէղիրին մասնաւոր հրամանին բանտ չէր դրուէր : Այս առանձնաշնորհութիւնը վայելող մարդիկ չեմբու կը կոչուէին , որովհետև ձեռքերնին չեմբու ունէին , այսինքն , այնպիսի հրամանագիր մը՝ որով գաւառին կառավարչին դատաւորական իշխանութենէն ազատ կը ճանչցուէին , Բոլոր քրիստոնեայ վաճառականք և հարուստ կալուածատեարք այս հրամանագիրն առին : Շատերն իսկ Դրան պաշտպանութիւնն իրենց հիւպատոսաց և դեռ պանաց պաշտպանութենէն աւելի աղէկ սեպեցին . որովհետև դեռ պանք և հիւպատոսք է

ընեց Գործոց վրայ լաւ կը հսկէին, և եթէ պաշտպանեալք ամբաստանուէին, ճիշդ դատաստան կ'ընէին և դատին մանրամասն պարագայները կը քննէին. մինչդեռ այս բանը չէր պատահեր Դրան հետ, որոյ համար իրաւանց պաշտպանութիւնը գոյութիւն չուներ, և ամեն ինչ դրամոյ խնդրոյն վրայ կը յանգէր: Այս միջոցով ստակին հոսանքը դէպ 'ի մեծ վէղիւրին արկղները դարձաւ, որ մինչև այն ատեն փաշայներուն արկղնայ մէջ կը կորսուէր:

Կայսրութեան ամեն կողմերը ապստամբ փաշայներ, Տերէպէյիներ կ'ենէին, որոնք ինքիշխան կը կառավարէին և կը կեղէքէին ժողովուրդն, մինչև որ Դուռը զանոնք ձեռք ձգէր կամ ուրիշ աւազակ մը անոնց տէրը փոխանակէր: Սակայն հարկը կ'ստիպէր այս անդուծ Տերէպէյիները՝ որ սակաւիկ ինչ ժողովուրդեան խնայեն. չափ անդամալ ժողովուրդը այս բռնաւորաց ըստ բաղդի իշխանութեան տակ ապրիլ, քան թէ Թրեշաւոր փաշայի մը ծանր լծոյն հնազանդել կ'ուզէր: 1802 ին, մինակ Ասորեստանի մէջ երկու ապստամբ փաշայ կար. Դամասկոսի Ապուլլահ փաշան և Աքեսի ճէզղար Ահմէտ փաշան: Պ. Պարքէր 1803 մայիս ամսոյն, առ իւր կառավարութիւնն ուղղած մէկ պաշտօնական թղթոյն մէջ հետևեալ կերպով կը նկարագրէ ճէզղար Ահմէտ փաշայի դերքը.

« Զենք կրնար ըսել թէ ստուգիւ ճէզղար Ահմէտ փաշա Դրան դէմ ապստամբած է: Սուլթանին իշխանութիւնը անուանաբար կը ճանչնայ, իր դաւառին եկամուտներուն մէկ մասը կ'. Պօլիս կը ղրկէ. բայց, ուրիշ ամեն փաշայներու պէս, ~~հաճախ~~ ^{հաճախ} կոչուած անկանոն ժողովոյն անդամներէն մին ընտրած է, որոյ միջոցաւ ստակ, աղնիւ ցփսիներ, ձիեր և պատուական քարեր կը ղրկէ կ'. Պօլիս: Այս ընտրուած ժողովականը փաշային գաղտնի պաշտպանն է, և սա ինչ որ ընելու ըլլայ, անոր շնորհիւ անպատիւ կը մնայ. եւրոպա

Թուրքիոյ մէջ ընդհանրացած այս սովորութիւններուն անտեղեակ լինելով՝ շատ անգամ փաշայները ապստամբ կը կոչէ : Եթէ Սուլթանին հրովարտակայ անարդուիլը ապստամբութիւն է, հիմա Հալէպի փաշայէն աւելի մեծ ապստամբ չըկայ : Փաշան անդղիայի մէկուն 5,000 դահեկան կը պարտէ, չորս տարիէ 'ի վեր սոյն դու մարը կը պահանջուի, բայց մինչև դարդ չէ վճարուած . սակայն բովանդակ Թուրքիոյ մէջ Սուլթանին համար այս փաշայէն աւելի սիրելի և մեծարոյ մէկը չըկայ . որովհետև ամեն օր մեծագումար դրամներ կը ղրկէ իրեն . Ահաւասիկ պարագայ մը՝ որ առաջին տեսութեամբ անկարգ և խառնաշփոթ կ'երևի . բայց ո՛վ որ օսմանեան պետութեան անիւնները լաւ գիտէ, պիտի տեսնէ անոնց մէջ տեսակ մը չէօք Կարգաբանութիւն, անկարգութենէ յառաջ եկած տեսակ մը ներդաշնակութիւն, որ մինչև ցայսօր հին մեքենայն խորտակուելէ ազատ պահած և տակաւին երկայն ատեն պիտի պահէ, եթէ մէկն ալ անոր ձեռք չը դպցունէ » :

Հիմայ ալ իբր նկարագիր՝ նոյն թուականին, Թուրքիոյ քաղաքական և արքունական բարուց և սովորութեանց, Անդղիոյ դեսպանին՝ իւր դեսպանական վկայագիրը Սէլիմ Գ. ի մատուցանելու առթիւ, Սուլթանին անոր բրած ընդունելութեան պատմութիւնն ընենք . Պ. Պարքէր իբրեւ ականջալուր վկայ կը պատմէ, որովհետև այն ատեն — Հալէպի հիւպատոս անուանւելէն քիչ մը յառաջ — Սիր ճօն Սրէնսըր Սմիթի, Անդղիոյ դեսպանին քարտուղարն էր . Դեսպանին հետն էին դեսպանատան բոլոր պաշտօնեայները :

« Առաւօտեան Ժամը վեցին, զմեզ հրաւիրելու եկան նաւով, որ ուղղակի Սարայ — Պուրնուի առջև, Տէլէ Եւլան հանեց զմեզ : Հօն, փայտակերտ, և սրահներ ունեցող և քանի մը յարդէ փախթներով ծածկուած հէշի մը գաղինք . վարագոյրներն և բարձերը ներկուած բամպակէ, խիստ ազդու և հին էին, շրջոյնէն »

Հոն մնացինք, վերջապէս, երբոր դեռապանին համբերութեան չտիր լեցուեցաւ, քովերնիս եղող մարդիկներէն մին (որովհետեւ զանազան տարադներով և գինուորեալ թուրքերէ շրջապատուած էինք, որոնք կը ծխէին, կը խօսէին, կը ծիծաղէին, իբր թէ մեզի բնաւ կարեւորութիւն չէին տար) հարցնելու գնաց՝ թէ կրընա՞նք Սուլթանին ներկայանալ: Կէս ժամ վերջը եկաւ մեզ տւեալեց՝ թէ պիտի ներկայանանք: Այն ատեն +եռչին մէջ խառնաշփոթ ազմուկ մը լսուեցաւ. թուրքերը ստիպեցին զմեզ՝ որ տճապարենք, որպէս զի մեր պատճառաւ չ'սպասեն: Այնչափ արտորնօք սանդուղէն վար իջանք՝ որ քիչ մնաց պիտի գլորէինք: Ընդարձակ հրապարակէ մ'անցնելէս վերջը, մեծ դրան մ'առջև եկանք, ուր յատուկ մեղի համար զարդարուն ձիեր կըսպասէին: Ձիերնիս հեծած երբ բազմութեամբ կը յառաջէինք, հարիւր մեթրի չափ լայնութիւն ունեցող ուրիշ հրապարակի մը մէջ տեղ յանկարծ հրամայուեցաւ մեզի որ կանգ առնունք: Տասը վայրկեան հոն կեցանք առանց պատճառը գիտնալու. բայց երբ տեսանք՝ որ եպարդոսը ուրիշ պաշտօնեայներով դէպ 'ի պալատին կողմը կ'երթար, այն ատեն հասկեցանք ճամբայնիս չը շարունակելնուս պատճառը: Վէզիրը իր վաթսուն ձիաւոր ուղեկիցներով պալատը մտնելէն վերջը հրամայուեցաւ որ մենք ալ մտնենք »:

« Ձիերնէս իջնալով՝ զմեզ ընդարձակ բնակարան մը մտցուցին, որ գլխաւոր շէնքերէն բաժնուած էր, և ուր կը դառնուէին դիւաններ, քարտուղարներն ալ նստած շարունակ դիր կը դրէին: Մետաղէ մեծ ափսեից վրայ, կերակրով լեցուն շատ մ'ամաններ բերին առջևնիս, մատներնիս իբրև պատառաքող գործածելով, կերակուրնիս կերանք. ձեռքերնիս լուսնալէյն տոյ՝ ունկդրութեան սրահը կանչուեցանք: Կռնակնիս մէկ մէկ սամուրենի անցուցին, թէև ամառ ըլլալով՝ չէինք մրսեր, և վերջին ծայր արտորնօք նեղ և երկայն

անցքէ մը յառաջ մղեցին զմեզ, որուն ծայրը չորս ոտք բարձրութեամբ ցած դուռ մը կը գտնուէր : Այս դուռն ընդունելութեան սրահինն էր : Իսկոյն երկու յալութանդամ թիկնապահ դալով, սուրենիս առին, և դըրելթէ զմեզ գետնէն վեր վերցնելով՝ առջևի կողմերնիս խոնարհեցուցած ցած դռնէն ներս մտցուցին : Կարծես իբրև յանցաւոր զմեզ ընդունելութեան սրահը քարշեցին : Ետն և հինգ մեթրի չափ հեռի կեցանք գահէն, որոյ վրայ Սուլթան Սէլիմ բաղամած էր, ձեռքերը բարձից վրայ դրած : Եպարդոսը մեր և դահուռն մէջ տեղ ոտքի վրայ կեցած էր : Նորին Վեհափառութիւնը բողբոլին անտարբեր կեցաւ, աչքն անդամ չը շարժեց մեր ներկայացած տառն : Միայն իր խոնարհեալ արտաւանդներ քիչ մը վեր վերցուց, և անդդալի կերպով վէզիրին կողմը դառնալով, հարցուց՝ թէ այս Կեհեմէն ո՞վ է : Վէզիրը պատասխանեց՝ թէ Նորին Վեհափառութեան շնորհքը խնդրելու համար Անդղիոյ թագաւորին կողմանէ զրկուած դերի մ'է : Մի և նոյն տառն վէզիրն իր ծոցէն մետաքսապատ թուղթ մը հանեց, և Սուլթանին երկնցնելով, ըսաւ՝ թէ դերին այս թուղթը գահուն առջև դնելու հրաման ունի : Սէլիմ որ քնէամ կ'երևէր, չառաւ թուղթը : Քիչ մը վերջը նուազեալ աչքերը իր պաշտօնէին դարձունելով, ցած ձայնով հարցուց՝ թէ շանը ուտելիք տուի՞ր և հագուեցուցի՞ր : Վէզիրին այո՛ պատասխանելուն վրայ ըսաւ : « Շատ լա՛ւ, այդպէս թո՛ղ ըլլայ » :

« Սէլիմ այս խօսքն արտասանելէն վերջը, թիկնապահները զմեզ մինչև ցած դուռը ետ մղեցին ստիպելով որ յետ կոյս քալենք : Երբ դրան առջև հասանք, իրենց խոշոր ձեռքերով գլուխնիս ծռեցին, իբր թէ եղէգներ ըլլային : Իբրոր Նորին Վեհափառութեան Սըրբադան Ներկայութենէն ելանք, զմեզ ազատ թողուցին, սամուրենիներն առին կռնակնէս և սուրենիս կրկին մեզ յանձնեցին : Ի՛նչ կերպով որ Կեհեմէն եկանք, նորէն

այնպէս հոն գնացինք, բայց երկար ատեն չմնացինք, որովհետեւ նաւը մեզի կ'սպասէր:

“Ձը մոռնամ ըսելու՝ որ Սուլթանին առջևն եղած ատեննիս, գահուն երկու կողմերը կանգնած երկու բարձրահասակ և ամենատղեղ խափշիկ վրայնիս նայելով դէմքերնին կը ծըռւնէին, և ունկնդրութեան միջոցին՝ լսելի ըլլալու չափ բարձր ձայնով իրարու կ'ըսէին. +է՛, +է՛, որով ըսել կ'ուզէին՝ թէ ինչպէ՛ս այդ մարդիկ, ինչպէ՛ս ”:

Այս տեսարանէն քանի մի տարի վերջը, Պոնաբարթ՝ Սէպասթիան կոմսը գեսպանութեան պաշտօնով Կ. Պօլիս կը զրկէ: Սա իւր տիրոջ անուանը սողած երկիւղէն օգուտ քաղելով՝ Անգղիոյ գեսպանին պէս չըրաւ. պնդեց՝ որ սուրը կախած և բոլորովին մինակ պիտի ներկայանայ Սուլթանին, թիկնապահ անգամ պիտի չը գտնուի հետը: Երբ ցած դրան առջև կը հասնի, կըռնակը դարձունելով ունկնդրութեան սրահը կը մտնէ:

Բ.

Սէլիմ Գ. ի և իւր հօրեղբորորդւոյն Մուստաֆա Դ. ի թագաւորութենէն վերջը՝ որոց երկուքն ալ խեղդամահ եղան, առաջինը 1807 ին, երկրորդն ալ 1808 ին, Մահմուտ Բ. թագաւորեց. որոյ գահակալութիւնը թուրքիոյ պատմութեան մէջ նոր թուական մ'եղաւ: Յիւրախ, ոչ թէ անդղիական, այլ գաղղիական աղդեցութիւնն էր այս թուականը բերողը: Մահմուտ, վերջին թուրքիոյ, ի մօրէ գաղղիացի էր: Ամեն մարդ գիտէ՝ որ Տիւլաք տը Պիլլըրի գաղղիացի աղջիկն էր Սուլթան Մահմուտի մայրը: Այս աղջիկը Նանթէն վերադառնալով, ուր իր ծնողք զինքը դաստիարակելու զրկած էին, Մարթինիք եկած ատեն՝ ծովահէնք զանի-

կա յափշտակեցին և ճեղայիրի պէյին ծախեցին : Պէյը՝ նորա գեղեցկութեան , խմաստութեան և արիասրտութեան վրայ զարմացած , Սուլթան Ապտիւլ Համիտին ղրկեց իբրև ընծայ : Գեղեցկատեսիլ գերին բնականաբար անմխիթար էր : Բայց տակաւին այն հասակըն ունէր , յորում բազդի բոլոր փոփոխմունքները կը պատահին : Փարիզէն եկած դաշնակի մը շնորհիւ իր անտանելի վիճակին առջի բերան հանդուրժեց , որովհետև երաժիշտ էր : Գիշատենէն սուլթան՝ վերջն ալ մայր եղաւ , և կանանոցի միւս կանանց պէս երկրորդ հայրենիք սեպեց այն երկիրը , յորում իր որդիքը ծնած էին :

Մահմուտ արիւնահեղ յեղափոխութեամբ գահը բարձրացաւ , որուն մէջ իր Մուսդաֆա եղբայրը սպաննուեցաւ , ինքն ալ ճակտէն վիրաւորեցաւ , և եթէ կանանոցի պաշտօնեայներէն մէկը ղինքն անձնուիրաբար չը պաշտպանէր , անշուշտ պիտի մեռնէր : Մահմուտը հարէ՛լ տարին և փոխաթներու մէջ ծածկած սպահեցին , մինչև որ յեղափոխութիւնը վերջացաւ :

Մահմուտ այս տեսարանը բնաւ չը մոռցաւ , և միտքը դրաւ՝ որ եթէ կարողութիւն ունենայ՝ օր մը Ենի-չերեայ գունդը ջնջէ . իր նպատակին հասաւ , որուն համար շատերը զանիկա անդուծ կը համարին . բայց թուրքիոյ համար , այն ատեն ասկէ աւելի ուրիշ ինչ մեծ բարիք կրնար ընել Մահմուտ : Ենիչերեայ կոտորածէն անմիջապէս վերջը՝ Տաճկաստան սկսաւ հետադհետէ իսաղաղութեան կերպարանք առնուլ : Մահմուտի միտքը յառաջադիմութեան դադափարներով լեցուեցաւ մօրը շնորհիւ : Իւր որդին Ապտիւլ Մեհիտ՝ որ իրեն յաջորդեց 1839 ին , ալ աւելի սէր ցյուցյառաջադիմութեան : Սա էր կիւլհանէի Խալիլ հիւսնիւն հրատարակողը , զոր Պարքէր « թուրքիոյ դէպ 'ի ազատականութիւն առաջին քայլափոխը » կ'անուանէ : Հին և նախապաշարեալ թուրքերը՝ իբր անարդանք , բնորոշ

Եւ այսպէս տխուր տուին Մէծիտին : Կ'ըսուի՝ թէ օր մը իւր վէղիւրը , Ռէշիտ վաշա , իրեն ներկայանալ ուղեր է , բայց Սուլթան Մէծիտ հրամայեւ է՝ որ սպասէ , մինչև որ Աստուածաշնչին նոր կարգաւ սկսած մէկ գլուխը լմնցունէ :

Մահմուտի թագաւորութեան առաջին տարիները՝ թուրք գաւառաց վիճակը ստորագրենք , ինչպէս որ Պ. Պարքէր ալ ստորագրած է :

Եէնիչերիներն և Շէրիֆները ամբողջ Ասորեստան , ինչպէս նաև ուրիշ տեղեր , միշտ խռովութիւն կը հանէին և կայսրութիւնն անհանգիստ կ'ընէին : Եէնիչերիք զինուորեալ ռամիկներ էին , զարհուրելի պրետորականներ , որոնք մերթ Սուլթաններուն հետ կը միաբանէին ստորին կարգի մարդիկները պաշտպանելու և զանոնք մեծամեծաց բռնութենէն ազատելու համար , և մերթ Սուլթաններուն դէմ կ'առջնորդէին և կամքերնին կատարել կուտային անոնց : Շէրիֆներն ալ ազնուական մահմետականներ էին , բնականաբար միշտ թշնամի վաշայներուն իշխանութեան : Երկու կուսակցութիւններն ալ ամեն օր Հալէպի , Դամասկոսի , Ալքերայ և Անտիօքի փողոցները իրարու հետ կը կռուէին : Մինչև այն ատեն , Եէնիչերիք Սուլթաններուն և վաշայներուն հնազանդ ըլլալով պատուաւոր էին , բայց երբ քանի մը տարիէն Դրան և իր կարգած կառավարիչներուն կասկածելի երևցան , վաշայները զանոնք բնաջինջ ընել մտաբերեցին : Մահմուտ իր պաշտգամէն Կ. Պոլսոյ Եէնիչերեաց կոտորածին հանդիսատես եղաւ : Եեդրոնական կառավարութիւնն ալ գաւառաց վաշայներուն հրաման ղրկեց՝ որ ամեն կարելի միջոցներով Եէնիչերիները կոտորելու ետևէ ըլլան :

« Կ. Պոլսոյ Եէնիչերեաց կոտորածէն վերջը , կ'ըսէ Պարքէր , Դուռը ճէլալէտոին վաշայ , արխատիրտ մարդը , Հալէպի կառավարիչ կարգեց : Փաշայն իւր պաշտօնատեղին եկած ատեն , Եէնիչերիները փախան

եւ գաղտնի տեղեր ապաստանեցան :

Քիչ մ'ատեն վաշան բոլորովին անտարբեր կեցաւ եւ բնաւ դործի չը ձեռնարկեց : Երբոր Եէնիչերեաց կասկածը վարատեց , անոնց բոլոր գլխաւորները ճաշի հրաւիրեց , որոնք քսան եւ մէկ հոգի էին : Եէնիչերիք օրէնք ունէին՝ որ իրարու քով ժողովուած ատեն նին անդէն ըլլան , որովհետեւ իրարմէ կը կասկածէին : Գլխաւորներն առանց զէնքի եկան , միայն իւրաքանչիւրն հետն երկու ծառայ ունէր , մէկը շահաւոր բռնելու , միւսն ալ ձին : Ներս մտնելէն անմիջապէս վերջը՝ դըրսի դուռը վաւուրեցաւ , գարանակալ զինուորներ պատըշգամին վրայէն հրացանի գնտակներով Եէնիչերեաց գլխաւորները սպաննեցին :

Կայսրութեան բոլոր կողմերը՝ Մահմուտի թաղաւորութեան առաջին տարիներուն , Եէնիչերեաց կոտորածին քստմնելի տեսարանը տեղի ունեցաւ : Այս կերպով թշուառ ասիացին քիչ մը ոգի առաւ , եւ ազատեցաւ Եէնիչերեաց այն անդթութիւններէն՝ որոնք իր ամենօրեայ հացն էին :

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԵՍ ՍՐԲՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

ԵՒ ՇԻՇՄԱՆԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ՅԱՖԻՈՆ ԳԱՐԱՀԻՍԱՐ

... Խմբագիր Հարք .

Կը յիշէք անշուշտ որ անցելոյն Հոկ. 21 ի աղետալի հրդեհին ճարակ գտցած էր նաև տեղւոյս Շիշմանեան վարժարանն . այլ ինչպէս յուսալի էր տեղւոյս հայ հա-
հարակութեան՝ հրկիղեալ վարժատան Մեծ . Տնօրէնն
իւր անյողդողդ գործունէութեամբն՝ մէկ ամիս յետ
հրկիղութեան դադար տալէ վերջ՝ կրկին յաջողեցաւ
իւր բարենպատակ և արդիւնաշատ գործոյն գլուխն
անցնիլ , և գեղեցկայարմար բարեկարգութեամբ շա-
րունակել՝ ինչ ինչ կարևոր և առ այժմ անլուծելի խն-
դրոց նկատմամբ այս տարուան համար ցերեկօթիկ՝ իսկ
յաջորդին թերևս դարձեալ գիշերօթիկ :

Սոյն վարժարանը՝ որ այժմ երրորդ տարուան շրջ-
անին մէջ կը գտնուի՝ արդարև իւր հաստատութենէն
'ի վեր՝ առանց իւր կրած մեծամեծ տաքնասլներէն
վհատելու՝ առ ազգն մատուցած մեծամեծ ծառայու-
թիւններն անուրանալի են, և արդէն իսկ Գարահիսարու
ազգային լուսաւորութեան սոյն արևը հետզհետէ սկը-
սած է կաթել իւր լուսաշող աստեղունքը՝ հրապու-
րելով զժողովուրդն 'ի սէր յաշխոյժ առ ազգն և առ

Հայրենիս .

Ամսոյս 2 ին չորեքշաբթի գիշեր վարժարանին ընդարձակ սրահը խիստ շքեղ զարդարուած և լուսաւորուած էր՝ յորում ի ներկայութեան 300 էն աւելի աղգայնոց տեղի ունեցաւ իշխատակ մեծին վարդանայ աղգային փառաւոր հանգէս մը, որոյ բարեկարգութեան մասին վարժարանին Տնօրէնութիւնը մեծ հոգ և խնամք տարած էր . իւրաքանչիւր հրաւիրեալ աղգային՝ իւր յատուկ աթոռոյն թուանիչն ունէր, զոր ներկայացնելով՝ առանց խառնակութեան իւր աթոռն կ'ունենար :

Հանգիստագիր ազնիւ աշակերտք, մեծ յաջողութեամբ կատարեցին զիւրեանց պարտաւորութիւնքն բերանացի և սրտառուչ արտասանութեամբ, նախ Օգոստափառ կայսեր կենաց բարեմաղթական, և ապա աղգային քաղցր երգեցողութենէ մը վերջ՝ Պ. Սարգիս Ըջըլեան վեցամեայ ուշիմ մանկիկն ի գիմաց Շիշմանեան սանուղ շնորհակալիք մ'ուղղեց առ հանգիստակա նրա, որուն յաջորդեց Պ. Նշան Թօքատլեան և հայրէն հակիրճ ատենախօսութեամբ մը դիտատեց վարդանայ դիւցազնութիւնը : Ապա Պ. Դասպար Մեսրովպեան գաղղիարէն լեզուաւ հայկական նախնի փառքն ներկայացոյց . հոսկ ուրեմն Պ. Կարապետ Սարափեան իբր վարդան տաճկական լեզուաւ իւր առ հայրենիս ունեցած կարեկցութիւնը կը յայտնէր այնպիսի ճարտար ձևերով և արտասանութեամբ, զի ոչ ոք ի հանդիսականաց կրցաւ իւր արտասունքն զսպել, և իւրաքանչիւրին արտին մէջ հայրենասիրական ողին կը զարթնոյր . յետոյ Պ. Առաքել Առաքելեան հայերէն լեզուաւ ոտանաւոր ուղերձ մի ուղղեց իշխատակ նահատակութեան մեծին վարդանայ, որուն յաջորդեցին պարոնայք Թագւոր Թօփալեան, Ստեփան Հօպճանեան, և Թովմաս Ծօչկունեան, որք տաճկերէն լեզուաւ զիւրեար յուսումն և ի գիտութիւն կը հրաւիրէին . ապա Պ.

Գալուստ Տինկիլեան Գաղղիացի բանաստեղծ Ալեքսան-
դըր Կիրօտի «Մալօտեայի մանուկը» անուն գաղ. ու-
տանաւորը վարժ և ճարտար ձևերով արտասանեց,
ուրկէ վերջ Պ. Կարապետ Տօնէլեան տաճկերէն լեզու-
աւ վասակայ առ Հայրենիս ունեցած ատելութիւնը,
'ի բանալին ցասումները և մոլեգնութիւնը և իւր գոր-
ծած չարեաց վրայ զղջումը ներկայացոյց այնպիսի ճշ-
գրիտ նմանողութեամբ՝ մինչ հանդիսականաց սարսուռ-
զգալյանձին՝ տեսնելով ազգատեաց չարին սոսկալի
վախճանը. 'ի վերջոյ Պ. Առաքել Ապրօյեան դարուս ե-
րևելի հայ քերթող խորէն Եպիսկոպոս Նարպէյի «Հայ
ապրինք» գեղեցիկ ոտանաւորը աղդու և զգածեցու-
ցիչ կերպով արտասանեց :

Ամեն բանախօսութենէն վերջ առմանիքի քաղցր ներ-
դաշնակութեան հետ երգեցիկ մանկունք ազգային եր-
գեր կ'երգէին Հայ. Տաճ. և Գաղ. լեզուաւ : 'ի կատար
հանդիսին վարժարանին Տնօրէն Մեծ. Գարեգին Է-
ֆէնտի Շիշմանեան մէկ ժամու չափ ատենախօսեց, յո-
րում կը վայլէր իւր ճարտար մտաց վսեմ գաղափարնե-
րը, և սրտեռանդն աշխուժիւ կը պարզէր հանդիսակա-
նաց եթէ ազգին ներկայ վիճակն քանի՞ մեկուսի հեռա-
ցած է մեծին յարդանայ ազգասիրական ոգիէն, կ'ըզ-
գուշացնէր զազդն եթէ շարունակ վասակներ ունի իւր
մէջ, այլ պարտի իւրաքանչիւր ոք մէկմէկ վարդան ըլ-
լալ անոնց դէմ, փոխան արիւն հեղը՝ անկեղծ սէր նո-
ւերելով միմեանց :

... Խմբագիր հարք, սոյն ազգային հանդիսին
մէջ թէպէտ ամեն ինչ առ հաւարակ հանդիսակա-
նաց վսեմ ճաշակ մի կ'ընծայէր, այլ ըստ իս՝ ինչպէս
նաե բաղմաց, աւելի հաճոյականն եղաւ երբ ոմանք
'ի հանդիսականաց ուղղեալ առ Տնօրենութիւն Շիշմա-
նեան վարժատան, բաղմաթիւ ստորագրութեամբ շնոր-
հակալութեան թուղթ մի ներկայացուցին մեզ, յորում
տարիներէ 'ի վեր Շիշմանեան Մեծ. եղբարց քաղաքիս

այդայնոց յառաջադիմութեան անձանձիր ծառայութեանց փոխարէն անկեղծ և խորին շնորհակալութիւններ կը յայտնէին, զոր նուաստութիւնս մեծաւ ուրախութեամբ ընդունելով՝ ջանացի ըստ կարի յայտնել հանդիսականաց՝ թէ՛ Շիշմանեան եղբարց բիւրապատիկ շնորհակալութեանց արժանաւորութիւնը, և թէ՛ նոյն թուղթն ստորագրող յառաջադիմասէր ազգայնոց կրած վեհ և գովելի զբացմունքն այն է, պարտ զգալ յանձին, եթէ արժան է 'ի սէր ազգին դործողն քաջալերել և յսպէս ներկայ տարւոյս մէջ նաև գիւցաղն վարդանայ անմահ յիշատակը դիւատեցաւ խիստ շքեղ և օրինաւորապէս, իւրաքանչիւր հանդիսականաց սրտին մէջ ազգային իրաւանց և հայրենասիրական կայծեր արծարծելով:

Գանձի՞ սիրելի է մեզ յուսալ թէ, Գարահիսար յետ այսորիկ կը թօթալի տակաւ իւր տղիտութեան ծանրալիը լուծը, երբ շնորհէ երկինք՝ նոյն վարժատան վերատեսուչ Գեր. Ղևոնդ վարդապետ Շիշմանեանի անյապաղ վերադարձը՝ որուն ընդհանուր Գարահիսարցիք անհամբեր կ'սպասեն ինն ամսոց հետէ, և անողք բազդը հաշտ աչօք նայի սոյն ազգօգուտ հաստատութեանն, 3 տարիէ 'ի վեր նիւթապէս կրած վնասն գէթ փոխարինելով. այն ատեն արդարև Գարահիսարցւոց երջանկութիւնը կը կրկնապատկի:

Հաճեցէք ներկայս հրատարակել Ձեր ազգօգուտ թերթին միջոցաւ.

Մնամ աղօթարար Ձեզ եւ Ազգին

1877 փետր. 12

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՔԱՀԱՆԱՅ

Ա. Ֆիօն Գարահիսար

Յ. ՏՕՆԷԼԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ԱՌՈՒՐՔ ԱՄԱՐԱՆԻՈՅ

Ջարթեաւ մանկտին յամարանեոյ զխողաղոյն ինչ ժամու ,
 Յորժամ երկին կապուտակեայ՝ 'ի մեղ ըզլոյս իւր հեղու ,
 եւ կամ զերկուն սաղարթածօճ թեթեւաշունչ 'ի բընէ
 Ջերադ ամալոյ ըզճիւնաթոյր 'ի բաց ըզլոյս վարատէ ,
 Առնուլ զճաշակ ըզհաճոյից սաղապածեմ ընթացիւք՝
 եւ 'ի չնչեւ յանտառս սուրբ օդ , 'ի դաշտորայս ըզմեղմ սիւդ .
 Ի դալարիս փախըստական ընդ դեղազոռարճ ճանապարհ՝
 Զոր վարդերին կարմրաթերթիւք պըճնէ տեսեմք տակեմա .
 Ըզճեմ առնուլք մեք միաբան , եւ 'ի հողմոց վարսք ծրխին ,
 Խրք զճախրանս թռչնոց խայտայ առաջի մեր մանկըտին .
 Քաղեն ծաղկունս 'ի չու իւրեանց , որ զարդարեն անդ ըզցանկս՝
 եւ ձայն բարձեալ քաղցրահընչիւն՝ լըսեն ընդդէմ արձագանդս ,
 Վազեալ զորմովք ըզվաղընջուց , որ ընդ օտիւք դողդոջուն ,
 Յուլովակի ըզկայ առեալ առ մայառովք դեղազոյն ,
 Դէտ ակն ունին օժանդակի անդ հայրենի սուրբ ձեռաց ,
 Յորժամ երէցն իւր առնիցէ զեղբայրական թիկամք դանց .
 եւ սօսապանճ կացեալ կանդուն բարձր սանդղոյ 'ի կատար ,
 Ի հռչակէ յաղթանակին լընու զհովիտն ծայր 'ի ծայր .
 Քրքանս բառնայ ըզլիրտաերան զ'ի քայլ օտին տարուբեր ,
 Բան հասանիւ անդր 'ի մոմուռսն հուլիւ իղճ լինէր :

Է զի վըտակ ուղիւնահոս զուղին հատեալ աղամոդ՝
 Հեղեղատ խոր կարծեն լինել ըզդոյզն հասան խոխոջող ,
 Ընդ որ վաղեալ անցանկոյ են աներկբայ յաղապան .
 Շրմուլ 'ի դէմս սակայն նոցուն է տեսանել առ ժամայն .

Սարսափի եւ ճիչ աղմբկալից՝ որ 'ի ճակատան Նըկարի ,
 Երազընթաց եւ փրփրադէզ անյատակ ջուրցն առաջի
 Վտակի միոյ նըբածորան՝ որ դետ թուի յաչս իւրեանց .
 Հանդէս է այս անագորոյն սիրոյ նոցա սէգ անձանց՝
 Յորժամ հարկին հայցել ըզխնամս զթոտ ձեռաց հայրենի :
 « Հայր , աստանօր մեք դուլ առաք , զի ջուր դետոյս միշտ հոսի ,
 Եւ տես որպէս՝ խորագոյն է , որպէս երազ 'ի յընթացս . —
 Գուցէ Երասխ լինել սըմա կամ Եդեմայն Եփրատէս » . —
 Զսոյն երէցն բարբառեցաւ սլաարել զկրտսերն ծաղրերես ,
 Որոյ տակաւ 'ի հեղենայս ուսուլն առնու զեռ ըզկայ ,
 Մինչեւ յայս ինչ 'ի դիտութիւն չեւ եւս զանձն իւր ամբառնայ ,
 Անուանց դետողն Հայրենեաց առ 'ի ծանօթս ինչ 'ի զալ .
 « Ե՛հ , եւ բաքէ , դու ինքնին իսկ որ ես անդէտ 'ի բնաւից ,
 Այո՛ , դու իմս կրտսերացն , անցցես յառաջ ամենից » :
 Յայնժամ մանուկն գիմէ առ իս զինու : Վարել յաղթական
 Զպարանոցէս կայ առ 'ի կախ , անդեն գիս ձեռքն երկողեան ,
 Եւ 'ի բազուկս իմ ունելով ըզբռն թիթեւ անուշակ ,
 Եւ ոչ առանց ինչ երկիւղի անցանէ նա ընդ առուակ ,
 Զաղկալլի հունի յիրիք վերայ կերտեալ վիմօք դեղեւուն ,
 Եւ դող առ մէն մի քայլալիտսս ոտից մերոց՝ Երերուն :

Հուսկ 'ի վերջոյ ահաւանիկ յայնկոյս անցեալ մեր ալիանցն ,
 Տալք 'ի շաւիղս ընդեւադոյնս զանձինքս մեր ըստ դիպաց ,
 Որ ընդ մոշայս կանաչագեղս եւ խիտ առ խիտ վարդենիս ,
 Ընդ ծառաստանս մատաղատունկս ստուերածիլդ նորառիս ,
 Ընդ դաշտորայս լայնածաւալ յերկայնութիւն նոր հնձոց
 Ուղղին 'ի վեր օձապտոյտ ընդ դառ 'ի թափս անդ բլրոց :
 Ի հասանել մեր մամուսպատ գեղադուարձ ինչ տեղի ,
 Յորում ուղէչք ծաղկադուարձք ձգեն ստուեր քաղցունի ,
 Բղձամբ բողմել առ 'ի տալ դուլ դարչապարայ խոնջելոց ,
 Բղլադեմի ինչ ժայռ խնդրեմք , կամ հաստածեղ բուն ծառոց ,
 Եւ կամ անդէն հնձեմք զորայս մեք միաբան ձարխոտոց ,
 Իւրաքանչիւր ոք ըստ կամի յօրինելով ըզգահոյս ,
 Եւ իսկոյն անդ ողջ ընտանիքն բազմին անյարդ եւ յախուռն ,
 Ընդ շինական սրահակաւն եւ գըմբեթաւն ծրիուն :
 Աղօտանշող լոյս Նըբաշող սաղարթախիտ անդ ընդ վարս
 Ընդ մտանէ 'ի սող , աւելով մեղմով դերեսս 'ի գրգանս ,

Եւ զվարդագոյն ճակատ անխորշ եւ զոսկեծամ հերաց հիւս
 Զաղածրոյն , նաեւ երկինք ըզլուրջ երանդն 'ի շողիւնս
 Ճայթոէ : ծաւի յականողիսն յամենայնի զուգակշիռ :
 Ո՛վ ըզմայլմանց պատկեր , եւ կամ ի՞նչ հրճուանաց զըծագիր .
 Թէ նըկարիչ յակն արկանէ կամ քերթող ոք զիւր դաշնակ
 Հընչեցուսցէ 'ի քաջագէտ ժամու աւուրն հասարակ ,
 Թաւ պուրակացն անդ 'ի ներքոյ , յորում ստուերն եւ շառայլ
 Խառնեն . 'ի մի ըզտեսլարանս իւրեանց նըսեմ , դեղատխայլ ,
 Քնքոյշ մանկտին , քաղցրաժմիտ , լիարուռն 'ի ծաղկուես ,
 Որոց երանգք երթնադարդեալ գունադեղին ըզմատունան ,
 Եւ յօրինեն ըղշամիրախս առ մայր իւրեանց դեռատի ,
 Գեղազարդեն ըզվարս նորա նախնծայիւք դարնանի ,
 Եւ կամ թողուն զնոսա հողմոյ՝ թռիչս առնուլ եւ ճախրանս
 Կամ 'ի ծունդսն անդ մայրենի շաշվաղիլութիւնս մանկականս .
 Մանկուտ տիողն գորովով եւ եռանդեամբ պարզամիտ ,
 Եւ զըգուանօքն աղուական եւ համբուրիւ գեղատմիտ ,
 Տան ըզմայլել ըզհողիս մեր , եւ ցուցանեն դէմս զուարթ ,
 Զերդ որ զծաղկամբ ծաւալ առեալ խայտայ Տրէի ճառադայթ :

Սակայն այնպէս յանշարժ մնալոյ ըզգան յանձինս ինչ տաղ-
 տուկ ,
 Շարժել եւ եթ հոցուն կենցաղ , եւ յիրանս անդ 'ի ճապուկ
 Ծածկեալ աշխոյժ պահի աղբոյ , անսանձելի եւ յաճախ
 Մինչ մեք յափրանս եմք պարտասեալ՝ նոքին կայտուն խըս-
 տերախ .
 Կոյտառք աշխոյժք , զուարթերեսք զընան 'նդ ծառով վար-
 սաւոր .

Մի ըզմիոյ պնդին ըզհետ , կերպարանօք քրտնաթոր .
 Հինինալով՝ անդրէն առ մեզ առնեն ըզդարձ ուժղնակի .
 Եւ 'ի ծունդսն մեր բաղմելով մնան անդէն վայրիկ մի ,
 Ապա կրկին խայտան յընթացս իբր զծիծառն սրընթաց ,
 Որոյ հանդոյն իսկ յեղյեղուկք թէ նոր տեսիլ ինչ ծաղկանց
 Եւ կամ թիթեռն ինչ ըզնոցա յինքն յանկուսցէ զհայեցուած :
 Եւ քանի՞նչ այլ եւս անդ խաղք առննծայեալք 'ի դիպայ ,
 Առ մէջ մի վայր որ նորոգեն կրկին անդամ զխինդ նոցուն :
 Երբեմն կաղնի ինչ ալեւոր հակէ 'ի վայր զիւր ցօղուն ,

Ինքնին անձամբ մատուցանէ 'ի ձեռս նոցա զիւր ըզդանձ,
 Ի մէջ երկուց՝ խարտեաչ հանգոյն ոսկւոյ ողորկ ինչ կոպճաց՝
 Երէցն ըղնա փեճոկէ, եւ ղուարթ ձեռամբ առնէ ուշ,
 Մատաղագոյնն 'ի ծնծոցէն 'ի մերկանալ վնուշն անոյշ,
 Եւ ընթանայ յոյժ սիգապանծ աղնուութեամբ իմն սիրոյ,
 Եւ 'ի նորուն երախայրեացն ընծայ տանի մօր իւրոյ:
 Մինչ 'ի յերկիրն խոնարհեալ մերթ հինաւուրց ինչ ծառ է սա,
 Որ իբր զբոյն սառեւեամամ խորհրդաւոր է նոցա՝
 Ի թաւուտըն կանաչաղարդ դալարադեղ սաղարթուցն:
 Անդ 'ի ծածուկ ղողեալ յաչաց մերոց թռչնոց երկոցունց,
 Ի սաղարթուց անդ 'ի միջի տատանին զերդ օրօրոց,
 Եւ ցնծալից գեղգեղանօքն լընուն ղօդոյն ըզմիջոց:
 Եւ կամ դարձեալ բղխեալ անդէն 'ի պարեխացն ծերալից
 Ակն ինչ աղբիւր հոսի մեղմով յընթացս իւր խրճալից,
 Ոչ ըզմայլմունք ինչ մեղ աղգեն 'ի համայնից հեշտութեանց,
 Յորոց հեռի թէ մեկնիցիմք չլինին պատճառք արտասուաց,
 Քան հեշտութիւնք ըզքօսնըլոյ առուի միոյ առ ափին,
 Զոտս մխրճել յաճախակի եւ ձեռս 'ի ջուրն զովագին:
 (Եւ յայս թակս է որ երբեմն ուրեք խորշիմք տարածիդ),
 Եւ կանգնելոյ թումբ ինչ ջրոց, եւ կաղմելոյ դաղօրիդ,
 Ուղէչս բիւրունս եւ ըղիոքունս տալոյ ջրոյն 'ի յընթացս
 Զարդարեալլս չքեղ անուամբք տորմըլի ինչ կամ նաւաց,
 Նա եւ դնալ առ 'ի խընդիր եւ 'ի հունձըս բռնալիս
 Մատաղ ծաղկանց 'ի կապուտակ բարձրադիտակ դալարիս:
 Վըկայ անսուտ եւ իմաստուն խաղուց իւրեանց անդ յայնժամ
 Մայրն անդ կացեալ զիտէ զնոսա եւ 'ի հեռուստ ունի խնամ:
 Յիւրեանց խմբեակն յանդուդըն ժիտ դալանողիս ցանդ յառէր,
 Սակայն այնպէս եւ ոչ գործօն մատուցն եւ ձեռք ջանասէր,
 Այսր աղադաւ առնուն ինչ դուլ 'ի գործելոյ եւ դադար:
 Քանզի ըզդօն մայրն 'ի ձեռին իւրում կրէր զհոգմահարն,
 Իբր զմական ինչ բամբըշան, 'ի գեղանիս գեղանին,
 Կարէր իսկ քաջ եւ յղքօսնուլն սանձահարել զղժպընին,
 Զոյգ ընդ գեղոյն եւ իմաստուն, յայս պատահար տարածամ,
 Ընդ որ եւ այլք իսկ խանդային, ձեռքըն քնքոյշ փոքրանդամ
 Գլտէ 'ի գործ ածել մատամբք փափկիկ դառնղն ծայրասուր,
 Եւ քաղցրանայ աղնուական անսիւ նորա բընատուր:

Քանի՜ վայրկեանք անդ քաղցրուայինք հոսին գլին յայն բլրակ ,
 Մինչեւ 'ի ժամն յոր ճաղճամաճ եւ մառնամուտ արեգակ ,
 Մըզուտ ըստուերն որ համակէ ըղհովիտըն ողջ համբուն ,
 Ասեն դողեա 'ի միտըս իմ , դոտս ամբարձեալ գնալ 'ի տուն ,
 եւ յամբաքայլ տուաք զանձինս 'ի ծաղկաւէտըն մարմանդ ,
 Կամ 'ի յուղին դալարագեղ որ 'ի գաշտի ձրդի անդ ,
 Ախորժելով իսկ 'ի հայել 'ի հեռաստանն ոսկեղօծ ,
 Ի հորիզոնն ակնահաճոյ 'ի միջի անդ իսկ այլոյ ,
 Ի գագաթունս լերանց բարձանց ոյց եւ կատարն բոլորչի ,
 Ընդ երէկըս կոյս անդ աւուրն ստուերաձիգ երեւի .
 եւ որոյ ծիրք պայծառացեալք համակ յոսկի , ծիրանի ,
 Նըսեմափապք առ պարզ երկնիւք , սակայն պայծառ երեւին .
 Գեղանըկար տեսարանացս առ 'ի լրումն սիրտսենչ ,
 Անտառախիտք ոսկեգունեալք 'ի սաղարթուցն յելեւէջս ,
 եւ հաճարոյ ալեծածան անդք 'ի հեռուստ որպէս ծով ,
 Երովակ որոյ իբր զփայլակն ալիք ճալթոին անլրդով ,
 եւ կասկենեաց նշուազարդ 'ի լոյս համակ անդ կատարք ,
 Մինչդեռ անդէն առ ոտիւք մեր փոքրածաւալ ինչ վըտակ՝
 Որոյ լաի 'ի տխրամաձիգս միմունջ , գդչիւն քաղցրալուր ,
 Յաներեւոյթս դողցեա հոսէ յըստուերաձիգ տալունս դիւր .
 Ո՛վ , որ քաղցր ես գեղեցկութիւն երեկօրեայ ամարան ,
 Անճառելի՜ դաշնակութիւն երկնի 'ւ երկրի միանդամայն ,
 Լայնածաւալ ըստուերք ծրփինք ղերկրաւ որ կայ յանդորր քուն ,
 Քան զմտերմի ուրուք ըղճայն քաղցր եւ խորին լուծթիւն .
 Դրուագք երգոյ , իբրեւ դաղօթս որ ամբառնայք առ Աստուած ,
 եւ ճառագայթք , որ իջանէք յերկիր յերկնից 'ի բարձանց ,
 Պերճապայծառ առ հասարակ համայն երկրի էք լեզու ,
 Որ յախտեանս Յաւիտենին անուան լինիք օրհներգու ,
 Զանանջրպետն երբէք անհուն եւ զհայրենիս մեր անմահ ,
 Յորմէ առ մեզ ղեզուէ բարիք հասարակաց յայս աշխարհ .
 Նա վասն մեր արար ըղջուր , ղերկիր համայն եւ ղեթերս ,
 եւ զարգարեաց ըղախեղերս յիւր պատուական 'ի նուէրս :
 Բաբէ՜ , որոյ՜ս յուզմունք ունին եւ զիմ հօգին գըրաւեն
 Այս տեսարանք , յորժամ շարժեալ յաւիւն կրասերն իմ անդէն
 Առ 'ի վիգն ինչ գտանելոյ մատուցեալ գայ առնթեր ,
 Լո՛իկ մնչիկ գդաստակ փափուկ վերայ բազկին իմ զընէր ,
 Ի բընածին ինչ ազդմանէ լեցեաք , զի բանք համայն ,

Ոչինչ յայնժամ լինէին բայց անոտի բարբառք եւ ունայն .
 Բայց զարմացունն տայ ըզսիրտ մեր 'ի սաստկապէս բարախին ,
 Առաջի իսկ այնչափ դեղոյ միացելոյ յաշնուութիւն .
 Ո՛վ սրտակաթ վայելչութիւն երեկօրեայ լուսաղբեաց ,
 Ընդ նորափայլ առադանութեղ 'ի ձիւնաթոյր դուրջեաց ,
 Կամ 'ի ներքոյ քոյոյ պոսկին ճաճանչաւէտ դեղանի ,
 Յերանգ կապոյտ յոսկի զդեցեալ յերեսս երկնից դարնանի ,
 Ընդ ամպոցն խիտ կոհակօք զօղեալ անդէն կիսով չափ ,
 Յորժամ մորիկս յարուցանէ ամառն իւրով եռանդեամբ :
 Ո՛վ հեշտութիւն երեկօրեայ ում ընծայեմք մեծարանս ,
 Առ քեզ ձգես ըզմիտ եւ սիրտ , զարթնուն ոգիքս 'ի հրճուանս .
 Ի լանջան իւր զդեղեալ գլուէ մայր ինամոտ կաթողին ,
 Պինդ ունելով ըզմանկաւոյն քնքոյչ ձեռաց սիրային ,
 Որպէս գիտէ տալ մեծարանս սիրաբողբոյ իւր պտղոյն ,
 Ծաղիկ երկնից , զոր Աստուած ինքն 'ի տալ զաւուրս բարեմոյն ,
 Կամի չաքլել առաջի մեր 'ի շաւիղքս աչար կենաց ,
 Եւ որ մեղմով եւ քաղցրութեամբ ունի դնա յար 'ի սանձ .
 Որպէս տեսիլ ինչ չարաշուք եղծեալ յամաց ծանրութեան ,
 Եւ անցելոյն իսկ թախծութեանց յիշատակ խոր բացական ,
 Ոչ եւս 'ի մեզ զարթնուն ալ եւս ոչ ինչ մորմոք եւ ոչ դաւք :
 Առ աներկբայ աղբիւր յուսոյ բանան սիրաք մեր դեղապուարթք ,
 Որոյ չքեղ պայծառութիւն պճնէ ըզմեր զապաղայն ,
 Նա երազեմք դերանութիւն բարեբաւարիկ անվախճան ,
 Որ իսկ անցեալ ընդ անդերս , անցեալ ապա իսկ ընդ կեանս ,
 Որպէս դեռ ինչ ճապաղելով բաշխոյս ջրոյն սահանաց ,
 Մինչ յովկէան լայնածաւալ ուր ամենայն վախճանի
 Առ ըզգեռուլ սըլանայցէ 'ի յօթեւանս անդ երկնի
 Բղրոյս երկնից ըզդերունակ , եւ զանիովիսիս գերագոյն ,
 Զոր գըտանէ մըշանջենին ուէր սուրբ մըտաց հաստատուն :

ՆՇԱՆ ԹԱԹՈՒԼ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ժառ . Աշա . Ս . ԴԷԼՈՆԴԵԱՆԿ ԳԻԶ . ՎԱՐԺ .

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Մարտիկները . — Նաբոլիի մէկ փոխարքայն քաղաքին փողոցները շրջապայութեան ելած ատեն անթիւ մուրացիկներու պատահեցաւ , որք պատերազմի մէջ վիրաւորուած ենք ըսելով՝ ստակ կը պահանջէին : փոխարքայն իր պալատը վերադարձաւ և պաշտօնեայնէրը քովը կանչելով բացատրութիւն ուղեց . պաշտօնեայք պատասխանեցին և ըսին՝ թէ չենք կարծեր որ մուրացիկներն այդ աստիճան բաղմամբիւ ըլլան : Այն ատեն փոխարքայն իմանալով՝ որ ասոնցմէ շատերը խաբեբայներ են և ծուլութեան պատճառաւ մուրացիկանութիւն կ'ընեն , միտքը դրաւ՝ որ զանոնք պատժէ . բայց վախնալով՝ թէ մի՛ գուցէ անմեղներն ալ յանցաւորաց հետ պատժուին , սա՛ հետեւեալ կերպը բանեցուց :

Հրաման մը հանեց՝ որով կը ծանուցաներ՝ թէ թագաւորէն ստակ ընդունած է պատերազմի մէջ վիրաւորեալ զօրականները վարձատրելու համար , և թէ քաղքին մէջ գտնուած ամեն վիրաւորք պէտք է Նաբոլի մեծ հրապարակը դան և վարձքերնին տունուն : Վիրաւորելոց բաղմութիւնը շատ էր , փոխարքայն այն պիտի տեղ մը նստաւ՝ ուսկէց դիւրին էր ամենուն ալ լսել , և հետեւեալ խօսքերն ուղղեց անոնց .

Թագաւորէն առած ստակս այդչափ մարդոց չը բաւեր , չեմ կարծեր որ մէկ քաղաքէն պատերազմին մէջ վիրաւորուած այդքան մարդ կենայ . պիտի չը վարձատրեմ զանոնք՝ որ կա՛մ հիւանդութեամբ և կա՛մ մէկ

ուրիշ պատճառաւ իրենց անդամոց մին կորսնցուցած են : Ուստի գիտնալու համար՝ թէ որո՞նք են բուն սլաւերազմի մէջ վիրաւորուածները , աւ' հնարքը բանեցուց :

Իսկոյն հրապարակին մէջ բաւական բարձրութեամբ չուան լարել տալով՝ ըսաւ . թագաւորին սիրոյն համար պատերազմին մէջ վիրաւորուողները չուանին վրայէն ցատկելու քաջասրտութիւնը պիտի ունենան , իսկ չը կրցող ցատկողները ծոյլ պիտի համարուին , և հետեւաբար անարժան՝ թագաւորին վարձատրութեան :

Վիրաւորելոյ մէջէն շատերը կրցան ցատկել , ստակ շահելու յուսով : Փոխարքայն դանոնք գովելէն վերջը՝ հրամայեց՝ որ անունին գրեն և առանձին տեղ մը դրնեն . չը կրցող ցատկողներն ալ ուրիշ տեղ մը դրուեցան , բայց 'ի վերջոյ անակնունելի փոփոխութիւն մը տեսնուեցաւ . ցատկողները 'ի թի ծառայելու դատապարտուեցան , իսկ չը կրցող ցատկողները 'ի վարձատրութիւն և իւրաքանչիւրը երկերկու ոսկեդրամ ընդունեց :

Վարսավիրայն շարժանք : Բաղրովին իրարու նման երկու երկուորեակ եղբայրներ օր մը զիրենք չը ճանչցող վարսավիրային մէկուն խաղ մը խաղալ ուզելով՝ ասոնցմէ մէկը մարդ խրկեց վարսավիրային , որպէս զի դայ զինքն ամբիւն . միւսն ալ մօտը դռնուած սենեկի մը մէջ պահուեցաւ : Առաջին անգամ ամբիւնելու պատրաստուողը կէս մ'ամբիւնելէն վերջը՝ դործ մը պատճառելով՝ իր եղբօրը սենեակը գնաց , ամառուով լուաց նորա երեսը , իր լաթը անոր վրին վրայ ձգելով՝ իր տեղը զայն դրկեց : Վարսավիրայն տեսնելով՝ որ կիսով չափ ամբիւնուած կարծած մօրուքը բաղրովին տեղն է՝ չափազանց զարմացաւ . ի՞նչ զարմանալի բան , ըսաւ , ահաւասիկ մօրուք մը՝ որ մէկ վայրկեանի մէջ բուսաւ . երիտասարդն առանց ծիծաղելու ըսաւ , ի՞նչ կ'ըսես :

վարսավիրայն պատմեց եղելութիւնը, և զարմանք
յայտնելով՝ չեմ հասկնար, ըսաւ, թէ ի՞նչպէս այս մօ-
րուքը այդչափ շուտով բուսաւ: Երկուորեակը յանդի-
մանական ձևով կերաղէս, ըսաւ, գործդ լմնցուր: Պա-
րո՞ն, պատասխանեց վարսավիրայն, կամ խենդ պէտք
է ըլլամ և կամ թէ այս աեղ կախարդութիւն մը կայ: Իր
գործը լմնցուց մերթ ընդ մերթ զարմացման բացագան-
չութիւններ բնելով: Ամբողջ ածիլուող երկուորեակը գը-
նաց, և իր տեղը կիսով չափ ածիլուած եղբայրը զրկեց:
Այս վերջինը լաթը վիզն անցուցած ներս մտաւ, շուտ,
ըսաւ վարսավիրային, գործդ լմնցուր: սափրիչը զար-
մացած կարծեց թէ սատանայ մ'է, խօսելու զօրու-
թիւն չը մնաց վրան, բայց պէտք էր գործը գլուխ հա-
նել: Ամեն տեղ լաիոյն գնաց պատմեց թէ այնպիսի կա-
խարդ մը ածիլեց՝ որ ածիլուելէն մէկ վայրկեան վեր-
ջը անմիջապէս մօրուքը կը բուսցնէր:

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

ՅՈՅՍԸ կերեւի ամբն անգամ մը 64 երեսէ բաղկացեալ տետրով մը : Գինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տարին երեք արծաթ մէցիտիէ , վեց ամսոյն համար՝ երկու արծաթ մէցիտիէ առանց ծախուց հանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է թղթակցիլ յանուն խմբագրութեան :

Ս Տ Ո Ր Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Մ Ն Տ Ե Ղ Ե Ր

Կ. ՊՕԼԻՍ. ՄԵԾ. Կարապետ Էֆ. Նազմահեան. Եէնի
Համլի ֆողդց. Թիւ 8
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Մ. Յովհաննէս աղա Նազրեան
ԱՏԱԲԱԶԱՐ . Յովհաննէս աղա Սէտէթեան
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ. Թորգոմեան ընկերութիւն

